

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ፡- የዐድዋ ድል መሪ እና የዘመናዊት ኢትዮጵያ መሥራች

Emperor Menelik II: Victor at Adwa and Pioneer of Modern Ethiopia

ሞረሽ ወገኔ የዐማራ ድርጅት ፣ ማክሰኞ ጥር 28 ቀን 2005 ዓ.ም.

(Moreshe Wogene, Tuesday February 5, 2013)

1. መግቢያ

በዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ ትልቅ ታሪካዊ ሥፍራ ከሚሠጣቸው ጉዳዮች አንዱና ቀዳሚው በየካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. ኢትዮጵያውያን በጣሊያን ወራሪ ሠራዊት ላይ የተቀዳጁት የዐድዋ ድል ነው። የዐድዋ ድል ሲነሣ የጦርነቱ አመራር ፈርጥ ሆነው የሚታዩት ዳግማዊ አፄ ምኒልክና ባለቤታቸው እቴጌ ጣይቱ ናቸው። የዐድዋ ድል በዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ እጅግ ወሳኝ ምዕራፍ ነው። ምክንያቱም ከዚያ ድል መገኘት በኋላ በኢትዮጵያ ከመካከለኛው ዘመን ጀምሮ ከነበረው አዝጋሚ የአስተዳደርና የሥልጣን ጉዞ (አንዳንድ ጊዜም ወደኋላ የመንሸራተት አደጋ ነበር) በመላቀቅ ዘመናዊ ሥልጣንና አስተዳደርን ለማስፈን ፈጣን እርምጃዎች መከናወን የጀመሩበት ወቅት በመሆኑ ነው። የዐድዋ ድል ለኢትዮጵያውያን ብቻ ሳይሆን ለመላው ጥቁር አፍሪቃውያን እና በቅኝ ግዛት ሥር ይማቅቁ ለነበሩት የዓለማችን ሕዝብ ታላቅ የነፃነት ፋና ወጊ ሆኖ አገልግሏል ፤ በዛሬውም ዘመን ቢሆን የዚያ ድል ወጋጋን አልደበዘዘም።

ይህ ጽሑፍ በሦስት ዋና ዋና ክፍሎች ተቀናብሮ የተዘጋጀው ሁለት መሠረታዊ የሆኑ ቁምነገሮችን ለማስጨበጥ ነው፡-

1. በዐድዋ ጦርነት ወቅት የዳግማዊ አፄ ምኒልክ በሣል አመራር ኢትዮጵያውያን ለተቀዳጁት ድል የነበረውን ጉልህ ሚና እና ከሠራዊቱም ስብጥር አንፃር ከፍተኛውን መሥዋዕትነት የከፈሉትን የዐማራውን ነገድ ተወላጆች አስተዋፅዖ ለማብራራት፤ እንዲሁም
2. የአዲስ አበባ ከተማን የቆረቆሯት እቴጌ ጣይቱና ባለቤታቸው ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በኢትዮጵያ ምድር ከቀሯቸው ጥቂት መታሠቢያ ቅርፆች መካከል አራዳ ጊዮርጊስ የሚገኘውን የዳግማዊ አፄ ምኒልክን ሐውልት ግፈኛውና ታሪክ አጥፊው የወያኔዎች አገዛዝ ለማፍረስ የሚያደርገውን ርብርብ ለመቃወም ናቸው።

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ከዳልጋ አንበሳ ጋር የተነሡት ፎቶግራፍ

ክፍል 1:- አንቀጽ 17 የቆሠቆሠው ጦርነት

በዚህ ክፍል ስለዐድዋ ጦርነት መንስዔዎች ፣ ስለ አጀማመሩ ፣ በጣሊያን እና በኢትዮጵያ በኩል ለጦርነቱ ስለተደረጉት ዝግጅቶች ፣ የወታደራዊ ኃይል አሰጣጥ እንዲሁም ከዋናው የየካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. የዐድዋ ውሎ በፊት በአምባላጌና በመቀሌ ስለተከናወኑት ውጊያዎች ተብራርቷል።

2. የጦርነቱ መነሻ ምክንያቶች

የዐድዋ ጦርነት መነሻ ምክንያቱ በመስከረም 16 ቀን 1878 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. September 26, 1885) የአውሮጳ ኃያላን መንግሥታት አፍሪካን እንደገና ለመቀራመት በርሊን ላይ ባደረጉት ስብሰባ ያሳለፉት ውሳኔ ነው። በዚህ ውሳኔ መሠረት አፍሪካን በመቀራመቱ ሂደት በኋላ የመጣችው ጣሊያን ቀደም ሲል ከያዘቻቸው የኤርትራ (1874/75 ዓ.ም. ወይም እ.ኤ.አ. በ1881/1889) እና የጣሊያን-ሶማሊላንድ (1897 ዓ.ም. ወይም እ.ኤ.አ. በ1905) ጋር ኢትዮጵያን ቀላቅላ የመያዝ መብት ሰጣት። የጣሊያን መንግሥት ኢትዮጵያን ቅኝ ግዛት ለማድረግ የተንኮል ድሩን በወዳጅነት ስምምነት ሸፋን መሞከሩ ጥሩ አማራጭ ሆኖ አገኘው። ስለዚህም ሚያዝያ 25 ቀን 1881 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. May 2, 1889) በጣሊያን ንጉሥ ቀዳማዊ ኡምቤርቶና በኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት በዳግማዊ አፄ በምኒልክ መካከል “የውጫሌ ውል” በመባል የሚታወቀውን ስምምነት ተፈራረሙ። ነገር ግን የስምምነቱ አንቀጽ 17 በአማርኛ የተገለጸበት ፍሬ ኃሳብ እና በጣሊያንኛ በቀረበው ትርጉም መካከል በተፈጠረው መዛባት ሁለቱ አገሮች ከአለመግባባት አልፈው ወደ ዐድዋ ጦርነት እንዲገቡ ሠበብ ሆኗል። የአንቀጽ የአማርኛ ቃል:-

“የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከሌሎች መንግሥታትና መስተዳድሮች ጋር ለሚኖረው ጉዳይ ሁሉ የኢጣሊያ ንጉሣዊ መንግሥት አጋዥነት መጠቀም ይችላል።”

ይላል። በጣሊያንኛው... “ይችላል” የሚለው ቃል ትርጓሜ “ተስማምቷል” ሆኖ ቀርቧል።

የውጫሌን ውል ተከትሎ ጥቅምት 2 ቀን 1882 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. October 11, 1889) የጣሊያን የውጪ ጉዳይ ሚኒስቴር “በውጫሌ ውል አንቀጽ 17 መሠረት ፣ ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ስም ከውጪ መንግሥታት ጋር ለመነጋገር ውክልና መረከቧን” የሚያመለክት ደብዳቤ ለዓለም መንግሥታት አስተላለፈ። ሆኖም “ኢትዮጵያ በጣሊያን ጥበቃ ሥር ናት” የሚለውን ደብዳቤ አሜሪካና ሩሲያ ሲቃወሙት ፣ የተቀሩት መንግሥታት ተቀበሉት። ከሁሉም በላይ ጀርመን ለጣሊያን ቀንደኛ አጋር ሆና ቆመች። በዚህም ምክንያት ይህንን የቅኝ-ገዢ አውሮፓውያንን ሄራ ለመመከት ዳግማዊ አፄ ምኒልክ:-

- በታኅሣሥ 1882 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 1889) የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሆነው ዘውድ መጫናቸውን ለአውሮጳ ኃያላን መንግሥታት አሳወቁ። ይህ ዕርምጃ የጣሊያንን የጠባቂነት መብት የሚቃረን ነበር።
- ከአውሮፓውያን ጋር ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ለማጠናከር በ1882 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. 1890) የእንግሊዝ ፣ የፈረንሳይና የሩሲያን ተወካዮች በቤተመንግሥታቸው ጠርተው አነጋገሩ።
- ቀጥሎም መስከረም 17 ቀን 1883 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. September 27, 1890) ለጣሊያን ንጉሥ ለቀዳማዊ ኡምቤርቶ በጻፉት ደብዳቤ የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 በአማርኛ እና በጣሊያንኛ ትርጉሞች መካከል ያለውን የፍሬ ኃሳብ መፋለስ የሚያመለክት መልዕክት አስተላለፉ።
- ሚያዝያ 3 ቀን 1883 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. April 10, 1891) ለዓለም መንግሥታት በበተኩት ‘ታዋቂና ዝነኛ የተባለው ተዘዋዋሪ ደብዳቤ’ የኢትዮጵያን ዳር ድንበር ከየት እስከየት እንደሆነ አመለከቱ ።
- ጣሊያኖች በምኒልክና በዮሐንስ መካከል መቃቃር እንዲፈጠር በተናጥል እያነጋገሩ አንዱን በአንዱ ላይ ለማነሣሣት እንደደለቱት ሁሉ ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ በዳግማዊ አፄ ምኒልክ ላይ እንዲያምጹ ጥረት አደረጉ። በዚህም የተነሣ ራስ መንገሻ በጣሊያኖች እርዳታ ምኒልክን እጥላለሁ ብለው በመገመት ኅዳር 28 ቀን 1884 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 7, 1891) ከጣሊያኖች ጋር የሚሰጠር ውል ተዋዋሉ። ሆኖም ውሉና ስምምነቱ ብዙም ሳይቆይ ፈረሰ።

በተቃራኒው ደግሞ ጣሊያን ምኒልክ ጥገኝነቱን ይቀበላል ፤ ካልተቀበለ ግን በኃይል እንወርረዋለን በሚል አስተሳሰብ ኤርትራ ላይ ሆኖ የጦርነት ዝግጅቱን ቀጠለ። ስለዚህም ከየካቲት ወር 1885 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ 1893) ጀምሮ በኢትዮጵያ ላይ ያላትን የበላይነት በዓለም ማኅበረሰብ ዘንድ ዕውቅና እንዲያገኝላት ዲፕሎማሲያዊ ጥረቷን አጠናክሮ ቀጠለች፤ በመሆኑም ጣሊያን፡-

- ሳሊምቤኒ የጣሊያን መንግሥት ተወካይ ሆኖ ሸዋ እንዲቀመጥና የምኒልክ አማካሪ እንዲሆን ፤
- በሐረር የፖለቲካ ተወካይ እንዲሆን የታሰበው ጅላሬ ኔራዚኒ እና በሸዋ ለፖለቲካ አማካሪነት የታጨው ሌዎፖልድ ትራቨርሲ ፤ ከሳሊምቤኒ ጋር ምኒልክ ቤተመንግሥት እንዲገቡ አደረገ።

ሳሊምቤኒ አዲስ አበባ እንደደረሰ ዳግማዊ አፄ ምኒልክን የሚከተሉትን ጠየቀ፡-

- በፍርድ ጉዳዮች የንጉሠ-ነገሥቱ አማካሪ ሆኖ ግቢ ለመግባትና ለመውጣት እንዲችል ፈቃድ እንዲሰጠው፤
- በጣሊያኖችና በኢትዮጵያውያን መካከል ለሚነሱ አከራካሪ ጉዳዮች በኤርትራው ገዥ በጄኔራል ባራቴሪዮ እንዲታዩ የሚሉ ነበሩ።

የጣሊያኑን መልዕክተኞች ዓላማ የተረዳው የዳግማዊ ምኒልክ አስተዳደር በሳሊምቤኒ የቀረቡትን ጥያቄዎች ባለመቀበል ውድቅ አደረገበት። ሳሊምቤኒም አከታትሎ **“የምጣይቃቸው ጥያቄዎች ከውጫሌ ውል የሚመነጩ ስለሆኑ ንጉሡ ማብራሪያ እንዲሰጡኝ እሻለሁ፤”** በማለት ጠየቀ። ዐፄ ምኒልክም ከሳሊምቤኒ ለቀረበላቸው ጥያቄ **“በኢትዮጵያና በጣሊያን መካከል የወዳጅነት ግንኙነት እንጂ ፣ የጥገኝነት ውል ወይም ስምምነት አልገባንም”** ሲሉ መለሱለት። በዚህን ጊዜ የውጫሌን ውል የተዋዋለው የታወቀው የጣሊያን ዲፕሎማት ፒየትሮ አንቶኔሊ እንዲመጣና ጉዳዩን እንዲነጋገር በጣሊያን በኩል ታምኖበት አንቶኔሊ መጥቶ ሳሊምቤኒን ተቀላቀለ። ቢሆንም የአንቶኔሊ መምጣት ለውጥ አላመጣም።

ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክም ዲፕሎማሲያዊ ጥረታቸውን በመቀጠል የካቲት 21 ቀን 1885 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. February 27, 1893) በተጻፈ ደብዳቤ **‘ጣሊያን ኢትዮጵያን በሚመለከት የበላይነት መብት የሌላት መሆኑን የሚያረጋግጥና የውጫሌን ውል ውድቅ ያደረጉት መሆኑን** የሚያስረዳ መልዕክት ለዓለም አሰራጩ። ምኒልክ ላሰራጩት ደብዳቤ የአጻፋ ይሆን ዘንድ የጣሊያን መንግሥት የሚከተሉትን የትንኮሳ ድርጊቶች አከናወነ፡-

- በትግሬ ወሰን ላይ ወታደራዊ ኃይል አከማቸ፤
- የኢትዮጵያን የውጭ ንግድ እንቅስቃሴ ለመግታት እንዲያስችለው ከ1885 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. 1893) ጀምሮ የሱዳን ደርቡሾችን ጦር በማባረር የሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያን የጠረፍ ወረዳዎች ተቆጣጠረ። በመሆኑም፡-
  - በዚያው ዓመት አቆርዳትን ያዘ፤ እንዲሁም
  - በተከታዩ ዓመት በ1886 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. 1894) በጄኔራል ባራቴሪዮ የሚመራው ጦር የሱዳን መሐዲስቶችን አስለቅቆ ከሰላን በእጅ አደረገ።

ምኒልክ 'ኢትዮጵያን የጣሊያን ጥገኛ የሚያደርገውን የአንቀጽ 17 የጣሊያንኛ ትርጉም እንዲቀበሉ ሊያግባቡ የመጡት ዲፕሎማቶች እነ አንቶኔሊ ፣ ሳሊምቤኒ ፣ ትራቨርሲ እና ኔራዚኒ ጥረታቸው ሳይሳካላቸው ሲቀር፤ መንግሥታቸው ሌላ ዐይን ያወጣ የድፍረት ሙከራ አደረገ። በመሆኑም በ1886 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ በ1894 አጋማሽ) ሻለቃ ፒያኖ የተባለውን መልዕክተኛውን በመላክ ይህም መልዕክተኛ በቀጥታ በንጉሠ-ነገሥቱ ፊት ቤተ-መንግሥት ቀርቦ ለምኒልክ በትዕዛዝ መልክ 'ከጣሊያን ጋር ስላላቸው ግንኙነት' ማብራሪያ እንዲሰጡት ጠየቀ። የሚሰጠው ማብራሪያ አጥጋቢ ካልመሰለው ጦርነት ሊከተል እንደሚችልም አስጠነቀቀ። ንጉሠ-ነገሥቱም የጣሊያን መንግሥት የውጫሌን ውል አንቀጽ 17 የአማርኛውን ትርጉም ቢቀበል ለግራ ቀኙ ጠቃሚ ሊሆን እንደሚችል ገለጹ። ይህ ካልሆነ ኢትዮጵያም ለጦርነት ዝግጁ መሆኗን አረጋገጡ፤ ጦርነቱም አይቀሬነት ሆነ። ተከትሎም የጣሊያን ጦር በወረራ ድንበር እያቋረጠ ትግራይ መግባት ያዘ።

3. በጣሊያኖች ትንኮሣ ጦርነቱ እንዴት እንደተጀመረ

ባለፈው “ምዕራፍ 1” ጣሊያኖች ምክርቤትን በማባበልም ሆነ በማስፈራራት በኢትዮጵያ ላይ ያላቸውን የቅኝ ገዢነት ፍላጎት ማሳካት ባለመቻላቸው ወራሪ ጦራቸው በሰሜን በትግራይ በኩል ወሰን ተሻግሮ መግባቱ ተገልጿል። ከዚያ የትንኮሣ ወረራ ተከትሎ የተፈጠሩት ድርጊቶች በቅደም ተከተላቸው እንደሚከተለው ነበሩ፡-

- በታኅሣሥ ወር 1887 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 1894) የጣሊያን ወታደሮች የኢትዮጵያን ወሰን አልፈው ገቡ። በጥር 6 ቀን 1887 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. January 14, 1895) ጣሊያኖች ከአቲት ላይ ከራስ መንገሻ ሠራዊት ጋር የመጀመሪያውን ታላቅ ውጊያ አደረጉ፤ መንገሻም ቀናቸው። ሆኖም ጣሊያኖች በጄኔራል አሪሞንዲ የሚመራ ሌላ አጋዥ ጦር ልከው የራስ መንገሻን ድል ቀለበሱት። ስለሆነም ራስ መንገሻ ወደ ሰንዓፌ አፈገፈጉ። ሰንዓፌ ላይ በተደረገው ጦርነት መንገሻ በድጋሚ ተሸነፉ፤ ሆኖም ሕይወታቸውን ማትረፍ ቻሉ።
- ዐፄ ምኒልክ የጣሊያን መንግሥት ጦሩን ከኢትዮጵያ ግዛት እንዲያስወጣ በአፌሴል ጠየቁ። ሆኖም የጄኔራል ባራቲየሪ ሠራዊት ወደ መሀል ኢትዮጵያ ግስጋሴውን ቀጠለ፤ አዲግራትንም ያዘ። የጣሊያን ሠራዊት መጋቢት 28 ቀን 1887 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. April 10, 1895) ለሁለተኛ ጊዜ ዐድሞን ወርሮ ያዘ።
- ዐፄ ምኒልክ የኢትዮጵያውያንን ሰላም ፈላጊነት ለማሳወቅ የጣሊያን መንግሥት ወሰን አልፎ ስለቀሰቀሰው ጦርነት ለተለያዩ የአውሮፓ መንግሥታት አቤቱታ አቀረቡ። ያቀረቡትን አቤቱታ ለማድረስ መልዕክተኛ አድርገው የላኩባቸው የሐረሩ ገዢ ራስ መኮንን ነበሩ። ራስ መኮንን በጉዟቸው ወቅት ወደ ሌሎች የአውሮፓ አገሮች ለመጓጓዣ በጣሊያን በኩል ማቋረጥ ስለነበረባቸው የጣሊያን ባለሥልጣኖች እንዳይተናኩሏቸው በምኒልክ ዕውቅና በሐረር የጣሊያን መንግሥት ወኪል ከነበረው ከፌልተር ጋር ድርድር አደረጉ።

በዚህ ጊዜ ንጉሥ ተክለኃይማኖት ከጣሊያን ጋር ተባብረው ምኒልክን ለመውጋት ፍላጎት እንዳላቸው ታወቀ። ምኒልክም ለተክለኃይማኖት የሚከተለውን የጽሑፍ ማስጠንቀቂያ ላኩባቸው፡-

“ላንተ ምንም አላንስም ፤ ግን ብዙ አድባራት የሚገኙበት አገርህ በእጅጉ ያሳዘነኛል። በቅርቡ መጥቻ አመድ አደርገዋለሁ።”

ንጉሥ ተክለኃይማኖት ይህ መልዕክት እንደደረሰባቸው ከጣሊያን ጋር ያደርጉት የነበረውን ግንኙነት አቋረጡ።

ጣሊያኖች ከምኒልክ በመነጠል አጋራቸው ለማድረግ ያዘጋጁት ሌላው የአካባቢ ገዢ የአውሳውን ሡልጣን (ጧላ) ነበር። በመሆኑም በ1886 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ 1894 አጋማሽ) ላይ ሻምበል ፔሪሲኮ ወደ አውሳው ሡልጣን ተልኮ ተገናኘ። እርሱም በጣሊያን መንግሥት ስም በርከት ያለ ገንዘብና ብዙ የጦር መሣሪያ በሥጦታ መልክ ሰጠው። በለውጡም ምኒልክን የሚወጉና የሚዘምቱ 20,000 ጦር መልምሎ እንዲያዘጋጅ ጠየቀው። ሡልጣኑም ገንዘቡንም ፣ መሣሪያውንም ከተቀበለ በኋላ ሁኔታውን ለምኒልክ እንዳሳወቀ አንድርዘይ ባርትራስኪ እና ዮዓና ማንቴል-ኒየቸኮ በጻፉት መጽሐፍ ውስጥ አረጋግጠዋል። ጳውሎስ ኞኞ ደግሞ በበኩሉ “አጤ ምኒልክ” በተሰኘው መጽሐፍ እንዳተተው፡-

“ዋግሹም ብሩ የላሰታው ከጣሊያን ጋር ተዋዋለ፤ ይህ ድርጊት ታውቆባቸው በምኒልክ ታሰሩ። ራስ ሚካኤልም በጣሊያን ተባብለው ነበር ፤ የአውሳው ባላባት ሼክ ጧላ ለጣሊያን አደረ ፤ ሆኖም በምኒልክ ጦር ተደብደቦ ፤ አላጌ ላይ በተደረገው ጦርነት ሼክ ጧላ 350 ዘመናዊ መሣሪያ የታጠቁ ወታደሮችን አሰልፎ ኢትዮጵያን ወጋ። ... “የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ ከጣሊያን ጎን በመሰለፍ ኢትዮጵያን ሊወጋ እንደተዘጋጀ በሰሙ ጊዜ ራስ ወልደጊዮርገስ ፣ ደጃዝማች ተሰማ ናደውንና አዛዥ ወልደጻይቅን አዘው እንዲወጉት አደረጉ።”

ከአንዳንድ የፖለቲካ ክብደት ከሌላቸው ሰዎች በስተቀር ፣ ከታላላቅ ባላባቶች ውስጥ ለጣሊያን ተባባሪ ጥቂቶች ብቻ እንደነበሩ እነ አንድርዘይ ጠቅሰዋል። ከተባበሩት ባላባቶች መካከል፡- የላሰታው ገዥ ዋግሹም ብሩ ፣ የትግሬው ራስ ስብሐት ፣ የትግሬው ራስ ሐጎስ ፣ የአውሳው ባላባቶች ሼክ ጧሊ እና መሐመድ አንፋሪ ይገኙበታል።

ዋግ ሹም ብሩ ከጣሊያን ጋር መምከራቸው ለምኒልክ ጀሮ ይደርሳል። ምኒልክም ብሩ ሳያስቡት ተጠርው እንዲቀርቡ ያደርጉና ከምኒልክ ግቢ እንደገቡ እንዲያዙና እንዲታሰሩ በማድረግ ፣ ልጃቸውን ጓንጉልን የላሰታ ዋግሹም አድርገው ሾሙት። ራስ ስብሐትና ራስ ሐጎስ ለጣሊያን ካገለገሉ በኋላ ተመልሰው ለምኒልክ እጃቸውን ሰጥተዋል። ጳውሎስ ኞኞ ደግሞ ከራስ ስብሐትና ራስ ሐጎስ በተጨማሪ ፣ ሁለቱ የአውሳ ባላባቶች ጧላ እና መሐመድ አንፋሪ ፣ የወላታው ካዎ ጦና ፣ የሌቃና የለቀምት ባላባቶች ወደ ዐድዋ እንዳልዘመቱ ይገረናል።

4. ለጦርነት ዝግጅት

በውጫሌ ውል አንቀፅ 17 የአማርኛና የጣሊያንኛ ትርጉሞች ልዩነት ሰብብ አድርገው ጣሊያኖች አስቀድመው ኢትዮጵያን ለመውረር ዝግጅቱን እንደጀመሩ የታሪክ ድርሃኖች ያረጋግጣሉ። በአንጻሩ በኢትዮጵያ በኩል ለጦርነት ዝግጅት መደረግ የተጀመረው በጣሊያኖች የወረራ ትንኮሳ ለማድረግ ፍንጭ መታየት ከጀመረበት በኋላ ቢሆንም የኢትዮጵያውያን ዝግጅት የሚያኮራ ነበር።

4.1 በጣሊያን በኩል፡-

- በኤርትራ የጣሊያን ጦር ኃይሎች አዛዥ የነበረው ጄኔራል ባራቲዬሪ ጣሊያን ድል አድራጊ እንደምትሆንና ኢትዮጵያን ድል ለመንሣትም 20ሺህ ወታደር በቂ እንደሚሆን አምኖ ነበር።
- ባራቲዬሪ ከኢትዮጵያ ጋር የሚደረገው ጦርነት ናፒየር ከቴዎድሮስ ጋር ያደረገው ጦርነት ዓይነት እንደሚሆን ሙሉ እምነት አድርጓል።
- ባራቲዬሪ የዳግማዊ ምኒልክን ፖለቲካዊና ወታደራዊ ችሎታ እጅግ ዝቅ አድርጎ ገምቷል።

4.2 በኢትዮጵያ በኩል፡-

- አውሮፓውያን አገር ጎብኝዎች ስለምኒልክ ያላቸው አስተያየት እንዲህ የሚል ነበር፡- “ዳግማዊ ምኒልክ ያለ ጥርጥር የላቀ ብቃት ያለው ፖለቲከኛ ፣ ታላቅና አርቆ አስተዋይ መሪ ፣ አቻ የሌለው ፖለቲካን የማሸተት ተሰጥሶ የታደለው ዲፕሎማት ፣ የጣሊያንን መስፋፋት በዝምታ ይቀበላል የማይባል ሰው።” በማለት ይገልጧቸው ነበር።
- ምኒልክ ከጣሊያን ጋር ሲያደርጉት የነበረው መለሳለስ ለታክቲክ ነበር፤
- ሥልጣን ከጨበጡ በኋላ ምኒልክ የጣሊያን ዕርዳታ አላስፈለጋቸውም፤
- የጣሊያን በሀገሪቱ ሰሜናዊ ክፍል ተጨማሪ መሬት የመያዝ ፍላጎት ፣ ምኒልክ የተማከለ ታላቅ መንግሥት ለመመሥረት ካላቸው ዓላማ ጋር የሚጋጭ ነበር፤
- በውጫሌ ውል አተረጓጎም ላይ ድርድሮች በተደረጉት ወቅት ፣ በጣሊያኖች በኩል ጥቃት ሊሰነዘር እንደሚችል ምኒልክ አስቀድመው ተገንዝበዋል። በመሆኑም የበኩላቸውን ዝግጅት አድርገዋል። ዝግጅቱም በሁሉም አቅጣጫ በአገር ውስጥ ሠራዊት ፣ ትጥቅና ሥንቅ በማደራጀት ሲሆን፤ ከውጭ ደግሞ የዲፕሎማሲ ድጋፍ በማሰባሰብ እንዲሁም የመሣሪያና ጥይት ግዢ በማከናወን የተቀናጀ ነበር።

4.2.1 በአገር ውስጥ የነበረው ዝግጅት፡-

- ምኒልክ ለመሣሪያ መግዣ የሚውል ልዩ ቀረጥ ተጥሎ ገንዘብ እንዲሰበሰብ አደረጉ። በዚህም እንቅስቃሴ በአጭር ጊዜ ውስጥ ሁለት ሚሊዮን የሚጠጋ ጠገራ ብር ተሰበሰበ፤
- ምኒልክ ለሠራዊቱ የምግብ እህል እንዲከማች አደረጉ፤
- “አገሪቱን ለመከላከል አስፈላጊ የሆነው መስዋዕትነት ሁሉ እንዲከፈል” የሚለው የንጉሡ ጥሪ በመላ አገሪቱ ተናገ።

4.2.2 ከሌሎች አገሮች ጋር በመተባበር የነበረው ዝግጅት፡-

- ጣሊያኖች ካደረጉት የመጀመሪያ የወሰን ወረራ ዋዜማ ጀምሮ ከመቶ ሺህ በላይ ካራቢኒር ጠብመንጃ ከውጭ ተገዝቶ ገቢ ተደረገ። ይህም ምኒልክ ቀደም ሲል ከጣሊያን በስጦታ ካገኙት 5ሺህ ጠብመንጃ ጋር ተዳምሮ ለሠራዊታቸው ከ200ሺህ የማያንስ የካራቢኒር ጠብመንጃ ለማስታጠቅ የሚያስችል አቅም ገነቡ፤
- ከወታደራዊ ዝግጅት በተጨማሪም በዓለም አቀፍ ደረጃ ዲፕሎማሲያዊ ዘመቻ ከፈቱ። በመሆኑም ስለጣሊያኖች የወረራ ድርጊት ለማስረዳትና ድጋፍ ለማግኘት ወደ ሩሲያው ንጉስ (ዛር) መናገሻ ከተማ ወደ ፒተርስበርግ (ሩሲያ) አንድ ልዩ መልዕክተኛ ላኩ፤
- ከጅቡቲ እስከ አዲስ አበባ ያለውን የባቡር ሐዲድ ግንባታ ሥራ ፈረንሳዮች እንዲሠሩት ስምምነት ፈጸሙ፤

ይህ የምኒልክ ዝግጅት ግን በባራቲየሪ በኩል ከቁምነገር የተቆጠረ አልነበረም። በመሆኑም ባራቲየሪ በሰኔ ወር 1886 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. June 1894) ሮም ላይ ከፓርላማው ፊት ቀርቦ ያሰማው ንግግር ምኒልክን ለማሸነፍ ብዙ እርዳታ እንደማያስፈልገው የሚያረጋግጥ ነበር።

5. የጦርነቱ መጀመር

የጣሊያን ጦር በጥር ወር 1887 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ 1895) የራስ መንገሻን ሠራዊት ድል ካደረገ በኋላ ወታደሮቹ ወደ ትግሬ ግዛት ጠልቀው መግባት ጀመሩ፤ መቀሌንም ያዙ። የጣሊያን ጦር የደቡብ ግንባር አዛዥ ሆኖ የተመደበው ሻለቃ ቶሴሊ አምባላጌን ያዘ። በዚህ ጊዜ ዐፄ ምኒልክ በመስከረም ወር 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. 1895) “ወንድ የሆነ ሁሉ ወደ ኋላ ሳይል ከእኔ ጋር ይዝመት” ከተት ሠራዊት ፣ ምታ ነጋሪት ብለው አዋጅ አስነገሩ።

ዐፄ ምኒልክ የዐድዋ ጦርነት የክትት አዋጅ፡-

“ሀገርና ሃይማኖት የሚያጠፋ ፣ ጠላት ባሕር ተሻግሮ መጥቷል። እኔም ያገሬ ሰው መድከሙን አይቼ እስካሁን ብታገሰም ፣ እያለፈ እንደ ፍልፈል መሬት ይቆፍር ጀመር፤ አሁን ግን በእግዚአብሔር እርዳታ አገሬን አሳልፌ አልሰጠውም። ያገሬ ሰው ጉልበት ያለህ ተከተለኝ። ጉልበት የሌለህ በጸሎትህ እርዳኝ።”

ከዚህ አዋጅ በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ መስከረም 22 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. October 2, 1895) 25ሺህ እግረኛ ፣ 3ሺህ ፈረሰኛ ጦር አስከትለው ከአዲስ አበባ ወደ ትግራይ ጉዞ ጀመሩ። አጎታቸው ራስ ዳርጌ በእንደራሴነት ሸዋ እንዲቆዩ ተደረገ።

ከክተት አዋጁ ቀደም ሲል ፣ የደንከል (አፋር) ነገዶች በምኒልክ ላይ ያመጹ መሆኑ ተሰማ። በጣሊያኖች የተገዙ ሰዎች ምኒልክን በመንገድ ለመውጋት መዘጋጀታቸውም ተነገረ። ወሬው እንደተሰማም የጠቅላይ ግዛቱ ገዥ ራስ መኮንን የአድማውን መሪዎች ተከታትለው በመያዝ ያለምሕረት እንዲቀጡ ታዘዙ። ራስ መኮንንም በክህደት የተነሱትን የጎሣ መሪዎች በዘመቻው ላይ ለመምከር በሚል ስብብ እንዲሰበሰቡ ጥሪ አደረጉ። የጎሣው መሪዎችም በተደረገላቸው ጥሪ መሠረት ሳይጠራጠሩ ከተው መጡ። እንደገቡም በራስ መኮንን ወታደሮች ተከበው በጥይት ተደብድበው አለቁ። ድርጊቱ የደንከልን ቀበሌ ቢያስቆጣም ፣ በምኒልክ ላይ የተጠነሰሰውን ሤራ ግን አክሸፏል።

ምኒልክ ጦራቸውን እየመሩ ጥቅምት 17 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. October 27, 1895) ደሴ ገቡ። ለወሳኙ ጦርነትም የመጨረሻ ዝግጅት ማድረግ ጀመሩ። ንጉሠ ነገሥቱን ተከትለው ወደ አድዋ አብረዋቸው የዘመቱት ዋና ዋናዎቹ የጦር መሪዎች የሚከተሉት ነበሩ፡- ራስ መኮንን ፣ ከሐረር፣ ራስ ሚካኤል ፣ ከወሎ፣ ራስ ወሌ ፣ ከየጁ፣ ራስ መንገሻ አቲከም ፣ ከጎንደር፣ ንጉሥ ተክለኃይማኖት ፣ ከጎጃም፣ ራስ መንገሻ እና ራስ አሉላ ከትግሬ ናቸው።

6. የአምባላጌ ውጊያ

በዚህ ውጊያ ጣሊያኖች የመጀመሪያውን መራር ሸንፈት የጨለጡበት ነበር። ከዚህ ውጊያ ጋር ተያያዥነት የነበራቸው ሁኔታዎች የሚከተሉት ናቸው፡-

- ከረምቱ እንደወጣ በጥቅምት መጀመሪያ 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. October 1895) ጄኔራል ባራቲየሪ ሠራዊቱ ወደ መሀል ትግራይ እንዲንቀሳቀስ ትዕዛዝ ሰጠ፤ ሻለቃ ቶሴሊ ደግሞ የጄኔራል አሪሞንዲ ጦር እስኪደርስ ቀደም ሲል የተያዙትን ቦታዎች አጠናከረ።
- ዐፄ ምኒልክ ጦርነቱ ከመጀመሩ በፊት ከጣሊያኖች ጋር እንደገና ለመደራደር ሙከራ አደረገ፤ ጄኔራል ባራቲየሪ የኢትዮጵያን ግዛት ለቆ እንዲወጣ ጠየቁት፤ ካልሆነ ጦርነት አይቀሬ እንደሚሆን አስጠነቀቁት። በዚህ ጊዜ ግን ከሞላ ጎደል ትግራይ በጣሊያን ተይዟል፤ ነገር ግን ጣሊያን የምኒልክን ኃሳብ አልተቀበለም፡ ፡ እንዲያውም ባራቲየሪ ይባስ ብሎ ከምኒልክ ለቀረበለት 'የድንበር ለቀህ ውጣና የድርድር ጥያቄ' የሚከተለውን መልስ ሰጠ፡-

“የኢትዮጵያ ሠራዊት ትጥቁን እንዲፈታ ፣ ራስ መንገሻ እንዲታሰር ፣ መላውን ትግራይና ኢጋምን እንዲያስረከብ ፣ ጣሊያን በኢትዮጵያ ላይ ያለውን የበላይነት እንዲቀበል።”

ምኒልክ ይህ መልዕክት ሲደርሳቸው ጦርነቱ አይቀሬ መሆኑን በማመን ፣ ሠራዊታቸው ወደ ሰሜን እንዲንቀሳቀስ ትዕዛዝ ሰጡ። በዚህም መሠረት በራስ መኮንን የሚመራው ጦር በታኅሣሥ መጀመሪያ 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 1895) ላይ በሻለቃ ቶሴሊ በሚመራው ሠራዊት ከተያዘው አምባላጌ ተጠጋ። በአምባላጌ ውጊያ ከተሳተፈው የኢትዮጵያ ሠራዊት መካከል 15 ሺህ ከሚሆነው ከራስ መኮንን ጦር በተጨማሪ ፣ 11 ሺህ የራስ ሚካኤል ፣ 10 ሺህ የራስ ወሌ ፣ 6 ሺህ የራስ መንገሻ አቲከም ፣ 5 ሺህ የራስ አሉላና ሌሎች አነስተኛ ሠራዊት የነበራቸው የጦር አበጋዞች በግንባሩ ተሰልፈዋል። በአጠቃላይ በራስ መኮንን የሚመራው ሠራዊት 50 ሺህ ያህል ነበር። በአንፃሩ በሻለቃ ቶሴሊ የሚመራው የጣሊያን ጦር ብዛት 2,450 ያህል ነበር።

የአምባላጌው ውጊያ ገና በተጀመረ 2 ሰዓት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ በኢትዮጵያውያን ድል አድራጊነት ተጠናቀቀ። በውጊያው ከተሰለፉት 34 የጣሊያን መኮንኖች መካከል 31 የተገደሉ ሲሆን ከተራው ተዋጊ ውስጥ የተረፉት 200 ብቻ ነበሩ። መሪው ሻለቃ ቶሴሊ በዚህ ጦርነት ተገድሏል።

የራስ መኮንን ጦር ወደ አምባላጌ በተንቀሳቀሰበት ወቅት ከሌላው የጣሊያን ጦር ተነጥሎ ወደ ደቡብ ትግራይ ጠልቆ ገብቶ የነበረው በጄኔራል አሪሞንዲ የሚመራው ሠራዊት ፣ ብዛት ያለው የኢትዮጵያ ጦር ኃይል እየተቃረበ መሆኑን ለዋናው አዛዥ ለጄኔራል ባራቲየሪ መረጃ ሰጥቶ ነበር። ነገር ግን ባራቲየሪ የምኒልክ ጦር በአጭር ጊዜ ውስጥ አምባላጌ ይደርሳል ብሎ ባለመገመቱ ለመረጃው ዋጋ አልሰጠውም ነበር። ባራቲየሪ የምኒልክ ጦር በደቡብ በኩል መትመሙን ሲያረጋግጥ ኅዳር 23 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 2, 1895) መላ ሠራዊቱን አዲግራት ላይ እንዲከት አዘዘ። ሆኖም ጄኔራል አሪሞንዲ ትዕዛዙ ሲደርሰው የሻለቃ ቶሴሊ ምሽግ መደምሰሱን ባንድነት ሰማ።

በአምባላጌው ውጊያ የተገኘው ድል ኢትዮጵያ በዐድዋው ጦርነት በጣሊያን ላይ የተቀዳጀችው የመጀመሪያው ታላቅ ድል ነው። ድሉን ታላቅና ወሳኝ የሚያስኘው በወታደራዊ መልኩ ብቻ ሳይሆን ፣ በኢትዮጵያውያን ላይ ያሳደረው ጠንካራ ፖለቲካዊና ሥነ-ልቦናዊ ትጥቅ ነው። ኢትዮጵያውያን የአውሮፓን ቅኝ ገዥ ኃይል ማሸነፍ እንደሚቻል ተመክሮ ሰጣቸው። ድሉም የምኒልክንና የሠራዊቱን ሞራል ገነባ። በሀገር ውስጥም በምኒልክ ላይ ይቃጣ የነበረውን ተቃውሞ አረገበው። የድሉም ዜና በዓለም ሁሉ ተናኘ።

7. የመቀሌ ውጊያ

ጄኔራል ኦሪግናል ከጄኔራል ባራቲየሪ በተሰጠው ትዕዛዝ መሠረት ጦሩን ወደ አዲግራት ሲመልስ መቀሌ ላይ የተወሰነ ኃይል ትቶ ነበር። በመቀሌ እንዳይሰሩ ላይም የተጠናከረ ምሽግ አሠርቷል፤ የምግብ ክምችትም ነበረው። መቀሌ ላይ የተመደቡት የጣሊያን ወታደሮች ቁጥር 1700 ሲሆኑ፤ አዛዦቻው ሻለቃ ጋሊያኖ ነበር። ስለዚህ የጣሊያኑ ጦር አዛዥ ይህ ምሽግ እንደማይሰበር ሙሉ እምነት አሳድሮ ነበር። ሆኖም መቀሌ የነበረው የኦሪግናል ጦር 110 ቀኖች ፍጆታ ብቻ የሚበቃ 200 ሺህ ሊትር ያህል ውኃ ነበረው። ይህን የጣሊያንን ጦር ደካማ ጎን በመረዳት የራስ መኮንን ቃፊር ጦር ኅዳር 28 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. December 8, 1895) መቀሌን ከበቡ፤ የውኃ ኩሬዎችን ቀድመው በመያዝ ተቆጣጠሩ።

ምኒልክ ታኅሣሥ 29 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. January 7, 1896) መቀሌ ገቡ። በዚህ ዕለት የጣሊያኖቹን ምሽግ ማጥቃት ተጀመረ። ምሽጉ የተጠናከረ በመሆኑ ጣሊያኖቹ ጉዳት ሳይደርስባቸው በራስ መኮንን ሠራዊት ላይ ጉዳቱ እየበረከተ ሄደ። ሆኖም የጋሊያኖ ሠራዊት ውኃ አልነበረውም። ይህም ለጋሊያኖ ሠራዊት ከፍተኛ ችግር በመፍጠሩ ባራቲየሪ የጋሊያኖ ወታደሮች ምሽጉን ለቀው እንዲወጡ ምኒልክን ጠየቀ። በለውጡም መቀሌን ሊለቅና ገንዘብ ለመክፈል ተስማማ። መቀሌ የተሰለፈው ወታደርም በሌላ ጦርነት እንደሚሳተፍ ቃል ገባ። ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክም የባራቲየሪን ሀሳብ ተቀበሉ። በመሆኑም ጥር 16 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. January 24, 1896) የጋሊያኖ ክፍለ ጦር ከነሙሉ ትጥቁ ከመቀሌ ተነስቶ ወደ አዲግራት ተጓዘ። ዐፄ ምኒልክ መቀሌን ከተቆጣጠሩ በኋላ ለጄኔራል ባራቲየሪ የሚከተለውን መልዕክት ላኩ፡-

- የኢትዮጵያና የኤርትራ ወሰን መረብና በለስ እንዲሆን፤
- እርቅ እንዲፈጠር፤
- የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 የተሰረዘ መሆኑን እንዲቀበል የሚሉ ነበሩ።

ይሁን እንጂ ባራቲየሪ የምኒልክን ኃሳብ አልተቀበለም። በሌላ በኩል የመቀሌ መለቀቅ ምኒልክን ከድተው ለጣሊያን ያደሩትን የትግራይ ባላባቶች፡- ራስ ሥብሐትና ራስ ሐጎስ ጣሊያንን እንዲከዱ ምክንያት ሆነ።

8. የዐድዋ ጦርነት

የካቲት አጋማሽ 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. February 1896) የምኒልክ ጦር በዐድዋ ከተማ አካባቢ የመጨረሻ ጦርነት የሚፋለምበትን ቦታ ያዘ። በተቃራኒው ግንባር ከአዲግራት የመጣው የጄኔራል ባራቲየሪ ጦርም የምኒልክ ሠራዊት በያዘው አካባቢ ነበር። ስለዚህ በየካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. March 1, 1896) የመጨረሻው ውጊያ ከመከፈቱ በፊት ሁለቱ ተፋላሚዎች ዐድዋ ላይ ተፋጥጠው ነበር።

8.1 የጄኔራል ባራቲየሪ ጦር አሰላለፍ፡-

የጣሊያን ተዋጊ ሠራዊት ቁጥር 1700 ያህል ሲሆን ፣ ከዚህ ውስጥ 1000 ጣሊያኖች ፣ የቀሩት 700 'አስካሪ' በመባል የሚጠሩት በአብዛኛው ኤርትራውያን ነበሩ። ባራቲየሪም ጦሩን በአራት ምድብ መደበ።

- ምድብ 1፡-** በጄኔራል አልበርቶኔ የሚመራ ሆኖ፣ 4000 076 የሰው ኃይልና 14 መድፎች፤
- ምድብ 2፡-** በጄኔራል ኦሪግናል የሚመራ ሆኖ፣ 2000 493 የሰው ኃይልና 12 መድፎች፤
- ምድብ 3፡-** በጄኔራል ዳቦርሚዳ የሚመራ ሆኖ፣ 3000 800 የሰው ኃይልና 18 መድፎች፤
- ምድብ 4፡-** 4000 150 የሰው ኃይልና 14 መድፎች ያሉት፣ በተጠባባቂነት ተዘጋጀ፤ የጦሩ ጠቅላይ አዛዥም ጄኔራል ኤሌና ሆኖ ተመደበ።

8.2 የዐፄ ምኒልክ የጦር አሰላለፍ፡-

በዓለማየሁ አበበ ከተተረጎመው መጽሐፍ የተገኘው መረጃ እንደሚያመለክተው የዐፄ ምኒልክ ጦር በጠቅላላው 73ሺህ በላይ ነበር። አውሮፓውያኑ የምኒልክ ጦር 100ሺህ እንደሆነ ይናገራሉ። ከእነ አድሬይ መጽሐፍ በተገኘው መረጃ መሠረት የዐፄ ምኒልክ ጦር ኃይል አሠላለፍ የሚከተለውን ይመስል ነበር።

- በዐፄ ምኒልክ ሥር የሚታዘዝ 30 ሺህ፣
- በእቴጌ ጣይቱ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ፣
- በፊታውራሪ ገበየሁ ሥር የሚታዘዝ 6 ሺህ፣
- በንጉሥ ተክለሃይማኖት ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ፣
- በራስ ወሌ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ፣
- በራስ ሚካኤል ሥር የሚታዘዝ 8 ሺህ፣
- በራስ መኮንን ሥር የሚታዘዝ 8 ሺህ፣
- በራስ መንገሻ ፣ በራስ አሉላ እና በራስ ሐጎስ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ፣
- በዋግሹም ጎበዜ (ጓንጉል ብሩ) ሥር የሚታዘዝ 6 ሺህ፣
- በራስ መንገሻ አቲክም ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ፣

ጳውሎስ ኞኞ “አጤ ምኒልክ” በሚለው መጽሐፉ (1984 ዓ.ም. የታተመ) የምኒልክን ጦር የኃይል አሰላለፍ እንደሚከተለው ያቀርባል።

- በዐፄ ምኒልክ ሥር የሚታዘዝ 30 ሺህ እግረኛ 12 ሺህ ፈረሰኛ፣
- በዕቴጌ ጣይቱ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ እግረኛ 6 ሺህ ፈረሰኛ፣
- በራስ መኮንን ሥር የሚታዘዝ 15 ሺህ እግረኛ፣
- በራስ መንገሻ ዮሐንስ ሥር የሚታዘዝ 12 ሺህ እግረኛ፣
- በራስ አሉላ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ እግረኛ፣
- በራስ ሚካኤል ሥር የሚታዘዝ 6 ሺህ እግረኛ 10 ሺህ ፈረሰኛ፣
- በራስ መንገሻ አቲክም ሥር የሚታዘዝ 6 ሺህ እግረኛ፣
- በራስ ወሌ ብጡል ሥር የሚታዘዝ 10 ሺህ እግረኛ፣
- በራስ ወልደጊዮርጊስ ሥር የሚታዘዝ 8 ሺህ እግረኛ፣
- በአዛዥ ወልደ ጻድቅ ሥር የሚታዘዝ 3 ሺህ እግረኛ፣
- ደጃዝማች ተሰማ ናደው ሥር የሚታዘዝ 4 ሺህ እግረኛ ፣
- በራስ ዳርጌ ፣ በቀኛዝማች መኮንንና በግራዝማች በንቲ ሥር የሚታዘዝ 20 ሺህ እግረኛ

በድምሩ 120 ሺ እግረኛና 28 ሺህ ፈረሰኛ

ይህም ቁጥር በርካታ ታሪክ ተመራማሪዎች የተሰማሙበት እንደሆነ ጳውሎስ ኞኞ ጨምሮ ገልጧል።

በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን ፣ በዓለም ዝነኛና እጅግ ታዋቂ የሆነው የዐድዋ ጦርነት የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. ማለዳ ከጥዋቱ 11፡32 ሰዓት (እ.ኤ.አ. በ5፡32 ሰዓት March 1, 1896) የጄኔራል አልቤርቶኔ ጦር በፊታውራሪ ገበየሁ ፣ በዋግሹም ጓንጉል ፣ በራስ ሚካኤልና በራስ መንገሻ ሠራዊት ላይ በከፈተው የማጥቃት እርምጃ ተጀመረ።

የምኒልክ የመሀል ጦር አዛዥ ፊታውራሪ ገበየሁ ተክሌ በጦርነቱ ተሰው፤ ወታደሮቻቸውም የመሪያቸውን ሬህ ይዘው ወደ ኋላ አፈገፈጉ። በዚህ ግንባር አልቤርቶኔ ድል የቀናው መስሎ ነበር። ያቀረበው የተጨማሪ ኃይል ጥያቄ በወቅቱ ቢደርስለት ኖሮ ምናልባትም ድሉ የጣሊያን ይሆን ነበር። ነገር ግን የአልቤርቶኔና የዳቦርሚዳ ጦሮች የተራራቁ ስለነበሩ ለመተጋጋዝ አልቻሉም። የመሬቱ አቀማመጥም ለፈጣን እንቅስቃሴ አመች አልሆነላቸውም። ስለዚህ ጄኔራል ባራቲዬሪ ጦሩን በአራት አከፋፍሎ አራርቆ መመደቡ የሥልጣት ችግር ነበረው።

በዐድዋ ጦርነት ጳጳሱ አቡነ ማቲዎስ መስቀላቸውን ይዘው የኢትዮጵያን ወታደሮች ያደፋፍሩ ነበር። ምኒልክም እንደተራ ተዋጊ ጦር ግንባር ገብተው ያዋጉ ነበር። ስለዚህም በፊታውራሪ ገበየሁ በጦርነቱ ሜዳ መውደቅ ተደናግጦ የነበረው የምኒልክ ጦር በፍጥነት ተረጋግቶ ወደ ውጊያው ገባ። ከጥዋቱ በ4 ሰዓት አካባቢ አብዛኛዎቹ የጄኔራል አልቤርቶኔ መኮንኖች ተገደሉ። አልቤርቶኔ ይህግርባት የነበረችው በቅሎ በጥይት ስትመታ እርሱም አብሮ ወደቀ። የጄኔራሉን መውደቅ ያዩ ጀግኖቹ ኢትዮጵያውያን ወታደሮች ፈጥነው በመከበብ ማረኩት። የዋናው የጣሊያን የመሀል ክፍለ ጦር አዛዥ መማረክም ጦርነቱን ወደ ፍጻሜ አቃረበው። ብዙም ሳይቆይ ጄኔራል አርሞንዲ ተመትቶ ወደቀ። ይመራው የነበረው ጦር ወታደሮችም በውጊያው ከቆሰለው ከጄኔራል ኤሌና ጦር ጋር ተቀላቅለው ጥለውት እግሬ አውጭኝ አሉ። ጄኔራል ባራቲዩሪ እና ቁስለኛው ጄኔራል ኤሌና በጦርነቱ ድል መሆናቸውን ሲያውቁ የውጊያውን ሥፍራ ለቅቀው በፈጣን ፈረሶች እየጋለቡ ፈረጠጡ። የኢትዮጵያን ጦር እስከ ምሽቱ ድረስ መክቶ የያዘው በጄኔራል ዳቦርሚዳ የሚመራው ጦር ብቻ ሆነ። የተጋጠመውም 30ሺህ ያህል ኃይል ከያዘው ከራስ መኮንን ጦር ጋር ነበር። የጣሊያን ወታደሮች ጥይት ሲያልቅባቸው እንዲያፈገፍጉ ጄኔራል ዳቦርሚዳ ትዕዛዝ ሰጠ። ሆኖም ጄኔራል ዳቦርሚዳ በሽሽት ላይ እንዳለ በጥይት ተመትቶ ሞተ።

የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. March 1, 1896) ምሽት ላይ በጄኔራል ባራቲዩሪ የሚመራው ወራሪው የጣሊያን ጦር ድራሹ ጠፋ። ድሉም ዳግማዊ አፄ ምኒልክ የሚመሩት የኢትዮጵያውያን ሆነ። ምኒልክ በዐድዋ ጦርነት ድል አድራጊ ሠራዊታቸውን እየመሩ አዲስ አበባ ሲገቡ ሕዝቡ ታላቅ አቀባበል አድርጎላቸዋል። በወቅቱ ከተገጠሙት የውዳሜ ግጥሞች መካከል ተክለጻዲቅ መኩሪያ በ1961 ዓ.ም. ባሳተሙትና “የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ከዐፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለሥላሄ” በተባለው መጽሐፋቸው ያሠፈሩት እንዲህ ይነበባል፡-

ምኒልክ ተወልዶ ባያነሣ ጋሻ፣
ግብሩ ዕንቀሳላል ነበር ይህን ግዜ አበሻ፣
በሠራው ወጨፎ፣ ባመጣው እርሳስ፣
ተፈጠመ ጣልያን፣ አበሻ እንዳይደርስ።
ምኒልክ ተጉዞ የምትጠይቁኝ፣
ፊትም አላለፈ፣ ኋላም አይገኝ፣
አባተ በመድፉ አምሳውን ሲገድል፣
ባልቻ በመትረየስ ነጥሎ ሲጥል፣
የጎጃሙ ንጉሥ ግፋ ብሎ ሲል፣
እቴጌ ጣይቱ ፣ እቴጌ ብርኃን፣
ዳዊትዋን ዘርግታ ስምዳኒ ስትል፣
ተማራኪው ባዙቅ ውኃ ውኃ ሲል፣
ዳኘው ስጠው አለ ሠላሣ በርሜል፣
እንደ በላዔሰብዕ እንደመቤታችን፣
ሲቻለው ይምራል የኛማ ጌታችን።

ስለሆነም ለእኛ ለኢትዮጵያውያን ፣ በተለይም በጦርነቱ ከፍተኛውን መስዋዕትነት ለከፈሉት የዐማራ ተወላጆች ፣ የዐድዋ ድል ምንጊዜም የምንኮራበት ድላችን ነው።

ከፍል 2፡- የዐድዋ ጦርነት ያስከተለው ለውጥ

የዐድዋ ጦርነት በዘመናዊው ዓለም ታሪክ ትልቅ ዳራ እና ቁምነገር ያለው ክስተት ነው። በዐድዋ ጦርነት ድል አድራጊው የኢትዮጵያ ሕዝብ ፣ ተሸናፊው ወራሪው ጣሊያን ናቸው። እንዲሁም ቀሪው የዓለም ሕዝብ ይህንን ኩነት ከየራሳቸው አቅጣጫ ትምህርት ወስደውበታል። ስለሆነም በጦርነቱ ምክንያት በቀጥታና በተዘዋዋሪ መንገድ በሁሉም ወገን የደረሰውን ጉዳትና እንዲሁም የተገኘውን ትሩፋት እየለዩ ማቅረብና መተንተን አስፈላጊ ይሆናል።

9. በጦርነቱ ምክንያት የደረሰ ጉዳት እና የተገኘ ትሩፋት

ጦርነት ምንጊዜም አውዳሚ ነው። ነገር ግን ጦርነትን ፈርቶ ለጠላት ከመገዛት ይልቅ አስፈላጊውን መስዋዕትነት ሁሉ ከፍሎ ነፃነትን ከማስከበር የላቀ ተግባር የለም። በዐድዋ ጦርነት ከወራሪው የጣሊያን ጦር ጋር በተደረገው ፍልሚያ በሺህዎች የሚቆጠሩ ኢትዮጵያውያን ተሰውተዋል። የወራሪው የጣሊያን ወታደሮችም የሰው አገር ወርረን ቅኝ ግዛት እንመሠርታለን' በሚል ቀቢፀ-ተስፋ የአምራ ራት ሆነዋል። በዚያ ጦርነት በሰው ሕይወትና በንብረት ላይ ከደረሰው ጉዳት “ማን የበለጠ ጉዳት ደርሶበታል?” ለሚለው የታሪክ መረጃዎች እርስ-በእርስ የሚስማሙ ላይሆኑ ይችላሉ። ሆኖም ድሉ የኢትዮጵያውያን መሆኑ የማይታበል ሃቅ ነው። ስለ አድዋ ጦርነት ከተጻፉ ታሪካዊ ሠነዶች በመነሣት የሙት ፣ የቁስለኛ እና የምርኮኛ ብዛት እንደሚከተለው ቀርቧል።

9.1 በጣሊያን ወገን የደረሰ ጉዳት

በሁሉም የውጊያ ግንባሮች ማለትም፡- በአምባላጌ ፣ በመቀሌ እና በዐድዋ ፤ በኢጣሊያኖች ወገን የደረሰባቸው የጉዳት መጠን በብዙ የታሪክ መረጃዎች የተደገፈና ብዙም አጨቃጫቂ ያልሆነ ነው። ቢሆንም በጣሊያኖች ወገን ሆነው ኢትዮጵያን የወጉ አስካሪ የሚባሉት በአመዛኙ ከኤርትራ እና ከትግራይ ተወላጆች የተውጣጡት ወታደሮች ብዛት በትክክል ለማወቅ አዳጋች ሊሆን ይችላል። በአጠቃላይ ጣሊያኖች በዐድዋ ጦርነት የደረሰባቸው ጉዳት የሚከተለውን ይመስላል።

- ጠቅላላ የሞተና የቆሰለ የወታደር ብዛት፡ 11 ሺህ
- የተማረከ የወታደር ብዛት፡ 4 ሺህ
- የተገደሉ ከፍተኛ የጦር መኮንኖች፡ 2 (ጄኔራል አሪምንዲ እና ጄኔራል ዳቦርሚዳ)
- የተማረከ ከፍተኛ የጦር መኮንን፡ 1 (ጄኔራል አልቤርቶኒ)
- ጣሊያኖች በምርኮ ለኢትዮጵያውያን ያስረከቡት የመሣሪያና ጥይት ብዛት ደግሞ፡- 56 መድፎች ፣ 11 ሺህ ጠብመንጃ መጠኑ የበዛ ጥይት ነበር።

ጣሊያኖች በዐድዋ ጦርነት ድል መሆናቸው ሲሠማ በአገራቸው ከፍተኛ የሆነ ፖለቲካዊ ፣ ማኅበራዊ እና የሥነ-ልቦና ቀውስ ፈጠረ። በዚህም ምክንያት፡-

- የጣሊያን ሕዝብ በመንግሥቱ የአፍሪካ ፖሊሲ ክስረት ተቆጥቶ በየከተሞቹ የተቃወሞ ሰልፍ አደረገ ፣ በተቀሰቀሰው ሕዝባዊ ተቃዋሚ ጠቅላይ ሚኒስቴር ክሪስፒ ከሥልጣኑ ተነሣ፤
- የኤርትራው አገረ ገዥ ጄኔራል ባራቲየሪ ተነስቶ በጄኔራል አንቶንዮ ባልዲሴራ ተተካ፤

9.2 በኢትዮጵያ ወገን የደረሰ ጉዳት እና የተገኘ የድል ትሩፋት

በኢትዮጵያውያን ወገን በጦርነቱ ምክንያት የሞቱትና የቆሰሉት ተዋጊዎች ቁጥር በታሪክ ሠነዶች መረጃዎች ስምምነት ላይ የተደረሰበት አይደለም። ቢሆንም በዋቢነት ከተጠቀሱት ሠነዶች በመነሣት የሙት እና ቁስለኞች ብዛት የሚከተለውን ይመስላል፡-

- ጠቅላላ የሞተ የወታደር ብዛት፣ 4 ሺህ
- ጠቅላላ የቆሰለ የወታደር ብዛት፣ 6 ሺህ

በኢትዮጵያ በኩል ስም ካላቸውና ከታዋቂዎቹ የጦር መኮንኖች በጦርነቱ ከተሰውት መካከል፡- ፊታውራሪ ገበየሁ ተክሌ ፣ በሩሲያ አምባሳደር የነበሩት ልዑል ዳምጠው ፣ ደጃዝማች መሸሻ ፣ ደጃዝማች ጫጫ ፣ ቀኛዝማች ታፈሰ እና ቀኛዝማች ገለሜ ይገኙበታል።

የዐድዋ ድል ለኢትዮጵያውያን ያስገኘው አቢይ ትሩፋት የሚከተሉት ናቸው፡-

- የዐድዋ ጦርነት ድል አድራጊ ጀግና የዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ስም እና ዝና በዓለም ሁሉ ተናኘ።
- በዘመነ ቅኝ አገዛዝ ኢትዮጵያውያን ታሪካዊ አይበገሬነታቸውንና ነፃነታቸውን ዳግም ለዓለም አረጋገጡ። ስለዚህ ኢትዮጵያ በዓለም ላይ የበለጠ እንድትታወቅ ሠፊ አጋጣሚ ፈጠረ።
- ለዐድዋ ጦርነት መንስዔ የሆነው የውጫሌ ውል ፍፁም ተሸሮ የኢትዮጵያ ነፃ አገርነት በያዘው የዓለም ኃያላን አገሮች በማያወላውል ሁኔታ ተረጋገጠ።
- የኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ካርታ በቅጡ ተለይቶ እንዲታወቅ አደረገ፤ ስለሆነም ዙሪያዋን በቅኝ ገዢነት ከከበቧት የአውሮፓ አገሮች ጋር ማለትም፡- ከእንግሊዝ ፣ ከፈረንሳይ እና ከጣሊያን ጋር ወሰን ተካለለች። በዚህም መሠረት፡-
  - ከእንግሊዝ ጋር በምዕራብ የሱዳንና ኢትዮጵያን ወሰን ፣ በደቡብ በኩል የኬንያና የኢትዮጵያን ወሰን ፣ በምሥራቅ የእንግሊዝ ሶማሊላንድና የኢትዮጵያ ወሰኖች ተካለሉ፤
  - ከፈረንሳይ ጋር በምሥራቅ የፈረንሳይ ሱማሌ (ጅቡቲ) እና የኢትዮጵያ ወሰን ተለይቶ ተከለለከ፤
  - ከጣሊያን ጋር በሰሜን የኤርትራና የኢትዮጵያ ወሰን ፣ በደቡብ ምሥራቅ የጣሊያን ሶማሌና የኢትዮጵያ ወሰን ዳርቻዎች በካርታ ላይ ብቻ ተሠመሩ።
- ከጦርነቱ በፊት የኢትዮጵያን 'ነፃ አገርነት' ላለመቀበል ሲያንገራግሩ የነበሩት የዚያን ዘመን የአውሮፓ ኃያላን መንግሥታት ጋር ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት እንዲመሠረት አስገደደ። በዚህም መሠረት፡- ጣሊያን ፣ ፈረንሳይ ፣ እንግሊዝ ፣ አሜሪካና ቤልጅጅም የመጀመሪያዎቹ ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት የመሠረቱ አገሮች በመሆን ኢምባሲዎቻቸውን በአዲስ አበባ ከፈቱ።
- ከሁሉም በአንክር ሊዘከር የሚገባው ጣሊያን የሚቆጣጠረውን የኤርትራን መሬት ለቅቆ ከወጣ ለሌላ አገር አሳልፎ እንዳይሰጥ ውል ገባ።

የዐድዋ ድል ከዚያን ከዘመን ዘመን እየተሸጋገረ እስካሁን ላለው ኢትዮጵያዊው ትውልድ ያተረፈው መልካም ነገሮች አሉ። ለኢትዮጵያዊው ዐድዋ ድል፡-

- ነፃነትንና ድል አድራጊነትን አውርሶታል፤
- የኢትዮጵያን ጥንታዊ ታሪክ ፣ ባህል እና ኃይማኖት ተከታታይነቱን ጠብቆ እንዲረከብ አስችሎታል፤
- እስከ ወያኔ አገዛዝ መምጣት ድረስ የተማከለ አስተዳደር ያላት አገር ዜጋ ነበር፤
- ከአገሩ ከኢትዮጵያ አልፎ ለጥቁር አፍሪቃ የነፃነት ምሳሌ የሆነች አገር ዜጋ መሆን ችሎ ነበር፤

እንግዲህ ከላይ የተዘረዘሩት የዐድዋ ድል ለኢትዮጵያ እና ለኢትዮጵያውያን ካስገኛቸው ትሩፋት ከፊሉን ሲሆን የድሉ ነፀብራቅ በዓለም ዙሪያ ያስከተለው አንድምታ በሚከተለው ክፍል ቀርቧል።

10. የዐድዋ ድል በዓለም ዙሪያ የፈጠረው ለውጥ

በ19ኛው መቶ መጨረሻ አካባቢ ከኢትዮጵያ እና ላይቤሪያ በስተቀር የአፍሪቃ አገሮች በሙሉ በአውሮፓውያን ቅኝ አገዛዝ ቀንበር ሥር ይማቅቁ ነበር። በእስያ አህጉር ደግሞ ፊሊፒንስ ፣ ሕንድ ፣ ኢንዶኔዥያ ፣ ማሌዥያ ፣ የመካከለኛው ምሥራቅ አገሮች እና ሌሎችም በአውሮፓውያን ቅኝ ገዢዎች የተያዙ ነበሩ። የደቡብና የመካከለኛው አሜሪካ እንዲሁም የካሪቢያን ደሴቶች ዜጎች በሙሉ ወይም በከፊል ቅኝ ተገዢዎች ነበሩ። ስለዚህ በዚያን ዘመን የዓለም ታሪክ የዐድዋ ጦርነት አንዲት በጥቁር አፍሪቃዊ መሪ የምትመራ ጥንታዊት አገር 'በአውሮፓዊ ቅኝ ገዢ አገር አልገዛም' ብላ ባደረገችው ጠንካራ ፍልሚያ በድል የተደመደመ መሆኑ ያልታየ ክስተት ነበር። በዚህና ሌሎችም ተዛማጅ ምክንያቶች ኢትዮጵያውያን በዳግማዊ አፄ ምኒልክ መሪነት በዐድዋ ጦርነት በጣሊያኖች ላይ የተቀዳጁት ድል በዓለም ዙሪያ የፈጠረው አንድምታ የሚከተለውን ገፅታ አሳይቷል፡-

- ምኒልክ ፣ ዐድዋ እና ኢትዮጵያ የሚባሉ ስሞች በዓለም ዙሪያ ገናና እየሆኑ ሄዱ።
- ኢትዮጵያ በዓለም አቀፋዊ መድረክ እና በጥቁር አፍሪካ የነፃነት ቀንዲልና ምሳሌ ሆና ከፍ ብላ እንድትታይ አደረገ። አልፎ ተርፎም በደቡብ አፍሪቃ ፣ በካሪቢያን እና በሰሜን አሜሪካ ነዋሪ የሆኑ ጥቁሮች ፣ "ኢትዮጵያኒዝም" እና "የአቢሲኒያ ቤተክርስቲያን" የሚባሉ ቤተ-ዕምነቶችን እንዲቆረቁሩ፣ እንዲሁም "ወደ አፍሪቃ የመልስ ጉዞ" እና ሌሎችም ተመሳሳይ የጥቁርን ሕዝብ የፀረ-ቅኝ አገዛዝ ትግል የሚያቀጣጥሉ እንቅስቃሴዎች እንዲወለዱ ፈር ቀደደ።
- የቅኝ ገዢ አውሮፓውያንን አንገት አስደፋ ፣ ቅኝ ገዢዎች በአረመኔያዊ አገዛዝ በሚያሰሩበት ቅኝ ተገዢዎች ሊሸነፉ የሚችሉ መሆኑን አረጋገጠ። ስለዚህም የአውሮፓ ቅኝ ገዢዎች አፍሪቃን በተመለከተ ይከተሉት የነበረውን የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ቆም ብለው እንዲመረምሩ አስገደደ።

የዐድዋ ድል በኢትዮጵያ እና በተለይ በጦርነቱ ከፍተኛ መስዋዕትነት በከፈለው የዐማራ ነገድ ላይ በዓለም አቀፍ ደረጃ የቀሰቀሰው አንድ መሠረታዊ እክል አለ። እርሱም 'ምኒልክ እና ዐማራ ለቅኝ ገዢዎች የረዥም ጊዜ ዕቅድ መክሸፍ ቀዳሚዎች በመሆናቸው ነው። በዚህም መሠረታዊ ምክንያት ቅኝ ገዢዎችና የእነርሱን ሠይጣናዊ መንፈስ የወረሱት የየዘመኑ ኃያላን አገሮች ፖለቲከኞች ፣ ዘረኛ ታሪክ ፀሐፊዎቻቸው እና የሚዲያ ተቋሞቻቸው የዳግማዊ አፄ ምኒልክን ስም ጥላሸት መቅባት እና የዐማራን ነገድ ' ከምድረ-ገፅ ለማጥፋት ሤራ መገንገን የማይተውት ተልዕኮ እድርገው እንዲዘልቁበት ገፋፍቷቸዋል።

11. በዐድዋ ጦርነት ማን ከፍተኛ መስዋዕትነት ከፈለ?

ከአምባላጌ እስከ ዐድዋ ድረስ ከሦስት ወር በላይ በቆየው ጦርነት የመሪዎቹን ማንነት በመመልከት ብቻ ከየትኛው ነገድ ከፍተኛው ተዋጊ የሰው ኃይል እንደተገኘ መገንዘብ ይቻላል። ጳውሎስ ኞኞ የንጉሠ-ነገሥቱ ጸሐፊ-ትዕዛዝ የነበሩት አለቃ ገብረሥላሴ የተባሉት ጸሐፊ የዘገቡትን ጠቅሶ እንዳሠራረው፡-

“እግረኛው እርጣሊሁ ሲል ፣ ጫማው እየከበደው ፣ አውልቆ እንዳይሮጥ አቀበትና ቁልቁለቱ ፣ ጠጠር እየወጋው ፣ የኋሊት እየተኮሰ እርጣሊሁ ሲል ፣ ከእንዝርት የቀለለ የጁዬ ፣ ከነብር የፈጠነ ቤጌምድሬ ፣ ከቋንጣ የደረቀ ትግሬ ፣ ከአሞራ የረበበ ሸዌ ፣ ከንብ የባሰ ጎጃሜ እየበረረ በየጎዳናው ዘለሰው። ... ያን ቀን ከዐማራውም ከኢጣሊያውም እየቆሰለ እሚያነሳው እየታጣ ሐሩር እየያዘው በውሃ ጥም ሲጨነቅ ከየደገላው እሳት እየተነሳ አቃጥሎ ፈጀው። ያን ጊዜ መገንዳ ባይከፋ ፣ ሠራዊቱ በርሃብ ባይጎዳ ፣ ዐማራ ጨክኖ ቢከተል ኖሮ ጣሊያን አንድ ለዘር አይተርፍም ነበር አስመራን አስለቅቆ ከጥንት ሀገሩ ይሰደው ነበር።” (ጳውሎስ ኞኞ 1984 ፣ 209)

በሌላ በኩል ይኸንኑ ጦርነት ፕሮፌሰር አፈወርቅ ገብረየሱስ እንዲህ ሲሉ ገልጸውታል፡-

“...የሸዋ ፈረሰኛ ፣ የጎጃም እግረኛ ፣ የትግሬ ነፍጠኛ ፣ የማራ ስልተኛ ከቦ ያናፋው ፣ ይቀላው ፣ ያንደገድገው ጀመር። ... ከእንዝርት የቀለለ የጁዬ ፣ ተነብር የፈጠነ ቤንምድሬ ፣ ተቋንጣ የደረቀ ትግሬ ... ፈጀው ፣ አሰጣው ፣ ዘለሰው።” (ጳውሎስ ኖቮ 1984 ፣ 210)

“ለብልህ አይመከሩም ፣ ለአንበሣ አይመትሩም፤” ነውና ከዐይን ምስክሮች አገላለጽ በዐድዋ ጦርነት ማን ወሳኙን ሚና እንደተጫወተ መገንዘብ ይገደዋል አይባልም።

ክፍል 3:- የዳግማዊ ምኒልክ አስተዋፅዖ በዘመናዊት ኢትዮጵያ

በአንድ ጥንታዊ አገር ታሪክ እጅግ ወሳኝ የሆኑ ታሪካዊ ዕርምጃዎችን ያከናውኑ መሪዎች በቁጥር ብዙ አይሆኑም። በኢትዮጵያም ታሪክ ታላላቅ ተግባሮችን ካከናውኑት መካከል፡- በአክሱም ነገሠው የነበሩት የመጀመሪያዎቹ የኢትዮጵያ ክርስቲያን አጭቶ ወንድማማቾቹ አብርሃና አጽብሃ ፣ ከኢትዮጵያ አልፎ የመንን እና ሣዑዲት አረብን ጠቅልሎ የገዛው አፄ ካሌብ ፣ በዛጃዌ ሥርወ-መንግሥት የሮሃ ውቅር አብያተ-ክርስቲያናትን ያሣነፀው ንጉሥ ቅዱስ ላሊበላ ፣ የማዕከላዊ ዘመን ኢትዮጵያን ግዛት ከሕንድ ውቅያኖስ እስከ ኑብያ (ሱዳን) ያስፋፋትና ያስጠበቁት እነ አፄ አምደጽዮን ፣ አፄ ሠርፀ ድንግልና አፄ ዘርዳየዕቆብ ፣ ከግራኝ ወረራ በኋላ በጎንደር መናገሻ ከተማውን የቆረቆረው አፄ ፋሲል ፣ በዘመነ-መሣፍንት ሽኩቻና የእርስ በእርስ ጦርነት እጅግ ተከፋፍላና ተዳክማ የነበረችውን ጥንታዊቷን ኢትዮጵያ ዳግም አንድ ያደረጋት ዳግማዊ አፄ ቴዎድሮስ ፣ እንዲሁም የቴዎድሮስን በጎ ራዕይ በጥበብና በማስተዋል ዳር ያደረሡት ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ይጠቀሳሉ። ምኒልክ በወጣትነታቸው ዘመን የሸዋ ንጉሥ ከነበሩበት ጊዜ ጀምሮ እስከ ዕለተ-ሕልፈታቸው ድረስ ለአገራቸው ለኢትዮጵያ ያከናወኗቸው አያሌ ቁምነገሮች አሏቸው። እነርሱም፡-

- የኢትዮጵያን የግዛት አንድነት በማስፋት በዓለም አቀፍ ደረጃ ብሔራዊ ነፃነቷን በማስከበር፤
- ዘመናዊ አስተዳደርን በማዋቀር እና ሥልጣኔን በማስፋፋት እንዲሁም
- ማኅበራዊ ፍትህን በማስፈን ናቸው።

በሚከተሉት ክፍሎች ስለ ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ዋና ዋና የሥራ ፍሬዎች ተብራርቷል።

12. ለመሆኑ ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ማን ናቸው ?

ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ከሰለጠናዊው ሥርወ-መንግሥት ከዐፄ ልብነድግል ልጆች አንዱ ከሆነው ከአቤቶ ያዕቆብ የዘር ግንድ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው የሸዋው ንጉሥ የኃይለመለኮት ልጅ ናቸው ። ምኒልክ የተወለዱት ነሐሴ 12 ቀን 1836 ዓ.ም. በአንጎላ ኪዳነምሕረት (ሸዋ) ነበር። ለ70 ዓመታት ያህል በዘለቀውና በኢትዮጵያ ታሪክ 'ዘመነ-መሣፍንት' ተብሎ በሚጠራው ጊዜ (ግንቦት 1 ቀን 1788 ዓ.ም. - የካቲት 5 ቀን 1847 ዓ.ም.) የሸዋ መሣፍንት ጎንደርን ማዕከሉ ካደረገው የሰለጠናዊው ሥርወ-መንግሥት ተነጥለው በራሳቸው ራሶችና ንጉሦች ይገዙ ነበር። ሆኖም የዘመናዊት ኢትዮጵያ ቀዳሚ መሥሪች ዳግማዊ አፄ ቴዎድሮስ በየካቲት 5 ቀን 1847 ዓ.ም. ደረሰጌ ማርያም ላይ 'የኢትዮጵያ ንጉሠ-ነገሥት' ተብለው ዘውድ ከጫኑ በኋላ የያኔውን የሸዋን ንጉሥ የምኒልክን አባት የኃይለመለኮትን ጦር ሠራዊት በኅዳር መጀመሪያ 1848 ዓ.ም. ላይ ድል አድርገው ሸዋን ተቆጣጠሩ። በወቅቱ ኃይለመለኮት ሠራዊታቸውን እየመሩ ከቴዎድሮስ ሠራዊት ጋር ለመዋጋት ዝግጅት በሚያደርጉበት ጊዜ በድንገተኛ የወባ ሕመም ሞቱ። ስለዚህ ምኒልክ ገና የ11 ዓመት ከ11 ወር ልጅ እያሉ የቴዎድሮስ ምርኮኛ ሆነው ወደ ጎንደር አቀኑ። ምኒልክ መጀመሪያ በጎንደር ፣ ኋላም በመቅደላ አምባ ለአሥር ዓመታት ያህል (ከ1848 ዓ.ም. እስከ 1857 ዓ.ም.) ለስሙ ግዛት ቢሆንም የደጃዝማችነት ማዕረግ ተሹመው ይኖሩ ነበር ። ለትዳር ሲደርሱም ቴዎድሮስ ልጃቸውን ልዕልት አልጣሽን ድረውላቸው በጋብቻ ተሳሥረዋል። ስለዚህ ምኒልክ ለቴዎድሮስ ካላቸው አክብሮት የተነሣ “ቴዎድሮስ ይሙት” ብለው መሃላ ካደረጉ የፈሰሰ ውሃ እንኳን አያቀኑም ነበር ይባላላቸዋል።

ወጣቱ ምኒልክ በግዛት መጀመሪያ በጎንደር ፣ ከዚያም በመቅደላ አምባ በእሥር በኖሩበት ዘመን ከቀሰሟቸውና ካዳበሯቸው ችሎታዎቻቸው መካከል፡- ዘመናዊ አስተዳደር ያላት ፣ የአውሮፓን የቴክኖሎጂ ትሩፋት የምትካፈል ፣ ነፃነቷን ያስጠበቀችና የቀድሞ ገናናነቷን የምታስመልስ ኢትዮጵያን መገንባት እንዳለባቸው ያዳበሩት ራዕይ እና ክህሎት ነበር። በዚህ ረገድ በጦርነት አባታቸውን ድል አድርገው ከሸዋ ማርከው የወሠዷቸው ዳግማዊ ቴዎድሮስ እንደ ጥሩ አባት ኮትኩተው አሳድገዋቸዋል። ስለዚህ ቴዎድሮስ በእልህ እና በኃይል ሊያሳኩ ያልቻሉትን ለኢትዮጵያ የነበራቸውን ቀና ራዕይ ከዳር ያደረሡት ብልሁ እና የተለየ የማስተዋል ተሠጥዖ ያላቸው ምኒልክ ናቸው ቢባል ማጋነን አይሆንም።

13. ምኒልክ እና የኢትዮጵያ ብሔራዊ አንድነት

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ከወጣትነት እስከ ሕልፈት ፣ በመጀመሪያ ሸዋን ፣ ከዚያም ደረጃ በደረጃ መላ ኢትዮጵያን አስተዳድረዋል። የያኔው 'ደጃዝማች ምኒልክ' ለሥልጣን ጉዟቸው የመጀመሪያውን እርምጃ የወሠዱት በነሐሴ 1857 ዓ.ም. ከአፄ ቴዎድሮስ የመቅደላ የእሥር አምባ አምልጠው ሸዋ ሲገቡ ነበር። ከዚያም በሸዋ አፄ ቴዎድሮስ ሸማቸው የነበሩትን ገዢ አቤቶ በዛብህን በጦርነት አስወግደው በአባቶቻቸው የሥልጣን ወንበር ተቀመጡ። መጋቢት 18 ቀን 1870 ዓ.ም. ከአፄ ዮሐንስ 4ኛ ጋር በልቼ ባደረጉት ስምምነት ተገዢነታቸውን እስኪቀበሉ ድረስ "ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ" የሚል ማሕተም አሠርተው ሸዋን የሥልጣናቸው ማዕከል በማድረግ ያስተዳድሩ ነበር።

ንጉሥ ምኒልክ የአፄ ዮሐንስ 4ኛን የበላይነት ከተቀበሉበት ከልቼ ሥምምነት በፊት በነበሩት 12 ዓመታትም ሆነ ከዚያም በኋላ ፣ ከአባቶቻቸው ግዛት ከሸዋ ተሻግረው የጥንት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት ያስተዳድሩት ከነበረው ሠፊ ግዛት ውስጥ ከፊሉን ዳግም ወደ ጥንት ኢትዮጵያዊነቱ አምጥተውታል። በተለይም በምዕራብ ፣ በደቡብ እና በምሥራቅ ኢትዮጵያ ባደረጓቸው የኢትዮጵያን ብሔራዊ አንድነት የማጠናከር ወታደራዊ ዘመቻዎች 'እሺ' ያላቸውን የአካባቢ መሥፍን በድርድርና በሰላም ፣ እምቢ ያላቸውን ደግሞ በጦር ኃይል እያስገቡና ነዋሪውን እንደ ጥንቱ የኢትዮጵያ ሕዝብ አካል አደረጉት። በሰላም ከገቡት መካከል የጅማው ገዢ አባ ጅፋር ፣ የነቀምት (ምሥራቅ ወለጋ) ሌቃ የነበሩት ኩምሣ (ገብረእግዚአብሔር) ሞረዳ እንዲሁም የቄለም (ምዕራብ ወለጋ) ሌቃ የነበሩት ጆቴ ቱሉ ይገኙበታል። በጦርነት ድል አድርገው ካስገበሯቸው ገዢዎች መካከል፡- የወላይታው ካዎ (ንጉሥ) ጦና እና የከፋው ታቶ (ንጉሥ) ጋኪ ሼሮቾ አሉበት። ሆኖም በሰላም የገቡትንም ሆነ በጦር ኃይል ድል ያደረጓቸውን አብዛኞቹን የአካባቢውን መሣፍንት ድሮ ይገዙት በነበሩት አካባቢ መልሠው ሸመዋቸዋል።

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በዚህ ሁኔታ የጨመሩት የሕዝብ ብዛትና ጥንቅር እንዲሁም የግዛት መጠን በንፅፅር ሲታይ በአፄ አምደዕዮን ዘመን ከነበረው የሚተካከል ነው። እንደሚታወቀው በማዕከላዊው የኢትዮጵያ የዘውድ መንግሥት ሥልጣን ሥር ይተዳደር የነበረው ሕዝብና የግዛት መጠን ከ1523 ዓ.ም. ጀምሮ ለ15 ዓመታት በግራኝ መሐመድ ወረራ ፣ ያንን ተከትሎም ከ1540ቹ ጀምሮ እስከ 19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ በአሮሞዎች ፍልሰትና ወረራ ፣ እንዲሁም ከ1788 ዓ.ም. ጀምሮ ዳግማዊ አፄ ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን በኃይል አንድ እስኪያደርጉ ድረስ ለ70 ዓመታት ያህል በዘመነ-መሣፍንት የእርስ በእርስ ጦርነት ፣ በእኒህ ምክንያቶች እጅግ ተሸብቦና አንሶ ነበር። ስለዚህ የአፄ ምኒልክ የግዛት ማስፋፋት ዘመቻዎች የአሁኗን ዘመናዊት ኢትዮጵያን ጂኦግራፊያዊ ቅርፅና የሕዝብ አንድነት ያስገኘ ነው።

አፄ ዮሐንስ 4ኛ በሚያዝያ 1880 ዓ.ም. ጣሊያኖችን ለመውጋት ጦራቸውን አስከትተው ምፅዋ አፋፍ ሰሃጢ ድረስ ዘምተው ነበር። ነገር ግን "ራስ አሉላ ጠግቦ ነው ከፈረንጆች [ጣሊያኖች] ጋር ያጣላዎ" የሚለውን የሥጋ ዘመዶቻቸውን ምክር በመስማት የባሕረ-ነጋሽ (ኤርትራ) ገዢ የነበሩትን ራስ አሉላን በመሻር ጦራቸው ጣሊያንን ከቀይ ባሕር ዳርቻ ለማባረር ሊያደርገው የነበረውን ዘመቻ ተውት። በራስ አሉላ ምትክ ደጃዝማች

ኃይለሥላሄ የሚባሉትን የሥጋ ዘመዳቸውን የባሕረ ነጋሽ ገዢ አድርገው ሾሙ ፊታቸውን ወደ ጎንደር አዘፉ። ለዚህ ሌላው ምክንያት የነበረው በዚያው ዓመት የሱዳን መሐዲስት ደርቡሾች በጎንደር ላይ ወረራ ፈፀሙ ሕዝቡን በማረድና ጎንደርን በማቃጠል ያደረሙት ትልቅ ጥፋት ነበር። ዮሐንስ ያንን አሳዛኝ ዜና እንደሰማው የጎጃም ገዢ ንጉሥ ተክለኃይማኖት በደርቡሾች ላይ እንዲዘምቱ አዘዙ። ተክለኃይማኖትም እንደታዘዙት በመጀመሪያ ወደ መተማ ሠራዊታቸውን አዝምተው ደርቡሾችን አሸንፈው ነበር። ነገር ግን ደርቡሾች ዳግም ተጠናክረው መጥተው የተክለኃይማኖትን ጦር ደምስሰው ፣ ዳግም ጎንደርንም አቃጥለው ፣ ሕዝቡንም ጨፍጭፈው ወደፊት እየገፉ መምጣታቸውን አፄ ዮሐንስ ሠሙ። ስለዚህ ዮሐንስ መሐዲስት ደርቡሾችን ለመውጋትና ለማባረር ሠራዊታቸውን አስከትተው ወደ መተማ ዘመቱ።

የንጉሠ ነገሥቱን ከአካባቢው ዘወር የማለት ክፍተት በመጠቀም ፣ ከባሕረ-ነጋሽ መሣፍንት መካከል ደጃዝማች ክፍለኢየሱስ የተባሉት ከአማታቸው የሐማሴት መሥፍን ራስ ወልደሚካኤል ሰለሞን ጋር በመሆን ፣ የጣሊያንን የጦር አዛዦች ጄኔራል ባዴህራንና ሻለቃ ጋሊያኖን በመተባበር ፣ በሐምሌ 20 1880 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. July 26, 1888) ከረንገ ለጣሊያን ቅኝ ገዢዎች አሳልፈው ሠጡ። ከዚያም የአፄ ዮሐንስ አጎት የራስ አርአያ ድምፁ ልጅ ደጃዝማች ደበበ አርአያ ፣ 'ጣሊያኖች በአፄ ዮሐንስ ምትክ ያነግሡኛል' ብሎ ከጣሊያኖች ጋር በመመሳጠር ፣ ጥር 26 ቀን 1881 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. February 2, 1889) አፄ ዮሐንስ የሾሟቸውን የደጃዝማች ኃይለሥላሄን ጦር ወግቶ ፣ አሥመራን ለጣሊያኖች አስረክቦ ፣ እርሱ ወዲያውኑ መቀሌ ገሰግሶ ገባ። ጣሊያንም አፄ ዮሐንስ ወደ መተማ ዘመቻ እያቀኑ ባለበት ወቅት በሰሜን ኢትዮጵያ መሣፍንት ተባባሪነትና ህይወት ኤርትራን ተቆጣጠረ። አፄ ዮሐንስም በመጋቢት 2 ቀን 1881 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. March 10, 1889) በመተማ ከመሐዲስት ደርቡሾች ወራሪዎች ጋር በተደረገው ጦርነት ተሠዉ።

ከአፄ ዮሐንስ ሞት በኋላ በወቅቱ በነበራቸው የጦር ሠራዊት ጥንካሬ እና የኢኮኖሚ አቅም ከሌሎች የኢትዮጵያ መሣፍንት የበለጠ ኃይል የነበራቸው ምኒልክ ብዙም ሳይቆዩ በመጋቢት 17 ቀን 1881 ዓ.ም. ራሳቸውን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ብለው አሳወጁ። ከፃ ወራት በኋላ ጥቅምት 25 ቀን 1882 ዓ.ም. በእንጦጦ መንበረ ፀሐይ ቅድስት ማርያም ቤተ ክርስቲያን በሊቀ ጳጳሱ በአቡነ ማቴዎስ እጅ ቅብዓ መንግሥት ተቀብተው የንጉሠ ነገሥት ዘውድ ሲጭኑ ባለቤታቸው ጣይቱም 'እቴጌ ጣይቱ ብርኃኑ-ኢትዮጵያ' ተብለው አብረው የንግሥትነት ዘውድ ጭኑ።

ምኒልክ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣኑን ሲቆናጠጡ ከወራት በፊት በሰሜን በኤርትራ በኩል ጣሊያን ይዞታውን አጠናክሮ ነበር። በዚያ ላይ ጣሊያን ከአካባቢው መሣፍንት ጋር ውስጥ ለውስጥ የቆየ ወዳጅነት መሥርቶ ተፅዕኖውን አስፍቷል። ስለዚህ ምኒልክ ገና ከመንገሳቸው በሰሜን ኢትዮጵያ ከነበሩት የሥልጣን ተቀናቃኞቻቸውን ድጋፍ አግኝተው ጣሊያንን ለመውጋትና ከኤርትራ ለማባረር ሁኔታዎች የሚመቹ አልሆኑላቸውም። ስለዚህ ከጣሊያን ጋር ከመጣላት ይልቅ በወዳጅነት መቆየትን መረጡ። የጣሊያን መንግሥት በበኩሉ ኢትዮጵያን በቀላሉ ቅኝ ግዛት ለማድረግ ከአፄ ምኒልክ ጋር የቆየውን ወዳጅነቱን ማበላሸት አልፈለገም። ስለዚህ ሁለቱም ወገኖች በነበራቸው የየራሳቸው ፍላጎት ተመርኩዘው ሚያዝያ 25 ቀን 1881 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. May 2, 1889) የውጫሌ ውልን ተፈራረሙ። በ'ክፍል 1' እንደተብራራው የውሉ አንቀፅ 17 የትርጉሜ ልዩነት የፈጠረው አለመግባባት ለዐድዋ ጦርነት መንስኤ ሆነ። ጊዜውና ሁኔታው ሲፈቅድ ግን በምኒልክ ወሳኝ አመራር ኢትዮጵያውያን ወራሪውን የጣሊያን ሠራዊት በዐድዋ ጦርነት ድል አድርገው አሸንፈዋል።

የዐድዋ ድል ካለ ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ከፍተኛ የአመራር ብቃት ፣ ዲፕሎማሲያዊ ጥበብ ፣ የሕዝብ አንድነት አያያዝና አመራር ሥልጣን ፈጽሞ ማሰብ አይቻልም። ስለዚህም ዐድዋ ሲነሳ ምኒልክ ፣ ምኒልክ ሲነሱ ደግሞ ዐድዋ ተጣምረው መነገራቸው የግድ ነው። የኢትዮጵያ አንድነት ፣ ነፃነትና ዘመናዊ አስተዳደር ሲወሰኑ በማናቸውም ንጹሕ ኅሊና ባለው ሰው አዕምሮ ውስጥ ቀድሞ ድቅን የሚለው የዐፄ ምኒልክ አመራር ብቃትና አርቆ አስተዋነት ነው። ባጭሩ የዐድዋ ድል የምኒልክ ሁለንተናዊ ጥረት ውጤት ነው። ማርጆሪ ፐርሃም የተባለው ታሪክ

ፀሐፊ ስለዐድዋ ጦርነት እንዲህ ብሏል፡- “የዐድዋ ጦርነት ኢትዮጵያን በዘመናዊ የዓለም ካርታ ውስጥ ስሟን አስገባት።” በመሆኑም የዐድዋ ድል የምንገልጽ ልዩ መታወቂያቸው ነው። ኢንሳክሎፒዲያ ብሪታኒካ ደግሞ ምንጩን “ዘመናዊት ኢትዮጵያን የፈጠረ ሰው ነው” በማለት ይገልጻቸዋል።

14. ዳግማዊ አፄ ምኒልክ የኢትዮጵያን ዘመናዊ አስተዳደር መሥራቾች

የዘመናዊት ኢትዮጵያ የአስተዳደር መዋቅር መልክ የያዘው በዳግማዊ አፄ ምኒልክ ዘመን-መንግሥት ነው። በተለይም ከዐድዋ ድል በኋላ ምንጩ ከውጭ አዳዲስ ቴክኖሎጂ ማስገባቱን ፣ የመንግሥቱን አስተዳደር ለማቀላጠፍ የሚያስፈልጉትን ልዩ ልዩ የመሠረተ-ልማት አውታሮችን መዘርጋቱን ፣ በትጋት ተያያዙት። ዋና ዋና ከሚባሉት መካከል፡-

- በ1900 ዓ.ም. ኢትዮጵያ ታሪክ የመጀመሪያውን የሚኒስትሮች ካቢኔ አዋቀሩ። እነርሱም፡-
  - የፍርድ ሚኒስትር፡- አፈንጉሥ ነሲቡ መስቀሌ ፣
  - የጦር ሚኒስትር፡- ፊታውራሪ ኃብተጊዮርጊስ ዲነግዴ ፣
  - የአገር ግዛት ሚኒስትር፡- ሊቀመኳስ ከተማ ፣
  - የንግድና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር፡- ነጋድራስ ኃይለጊዮርጊስ ወልደሚካኤል ፣
  - የገንዘብ ሚኒስትር፡- በጅሮንድ ሙሉጌታ ይዘዙ ፣
  - የእርሻ ሚኒስትር፡- ከንቲባ ወልደዳዲቅ ጎሹ ፣
  - የጽሕፈት ሚኒስትር፡- ጸሐፊ ትዕዛዝ ገብረሥላሄ ወልደመድኅን ፣
  - የሥራ ሚኒስትር፡- ቀኛዝማች መኮንን ፣
  - የግቢ ሚኒስትር፡- አዛዥ መታፈሪያ ፣
  - የትምህርት ሚኒስትር፡- (አልተሾመበትም) ፣
  - የፖስታና ቴሌፎን ሚኒስትር፡- ልጅ በየነ ይመር ነበሩ።

በ1897 ዓ.ም. የሐበሻ ባንክ ወይም 'Bank of Abyssinia' የሚባለውን በእንግሊዞች ድጋፍ በግብፅ ባንክ ሥር በ100ሺህ ፓውንድ መዋዕለ ንዋይ እንዲቋቋም አደረጉ። ከዚያም ግንቦት 23 ቀን 1901 ዓ.ም. የአሁኑን የልማት ባንክ ጥንሰስ "የርሻና የንግድ ማስፊያ የኢትዮጵያ ማኅበር" የሚባለውን ባንክ በአክሲዮን መልክ በ375,830 ብር የተከፈለ መዋዕለ ንዋይ አቋቋሙ። አፄ ምኒልክ ባንክ ከማቋቋማቸው በፊት ለረዥም ዓመታት ሲሠራበት የኖረውን የማርትሬዛ ገንዘብ (ጠገራ ብር) በ 1895 ዓ.ም. ባስቀረፁትና የራሳቸው ምስል ባለው ገንዘብ ተክተዋል። ይህ የምንጩ ጠገራ ብር ለምንዛሪ የሚሆኑ የገንዘብ ክፍልፋዮችም ነበሩት። እነርሱም ፡- አላድ (የብር ግማሽ) ፣ ተሙን (የብር አንድ አራተኛ ወይም ሩብ) ፣ ግርሽ (የብር አንድ አሥራ ስድስተኛ) እና ቤሣ (የብር አንድ ሠላሣ ሁለተኛ) ናቸው። ሆኖም በወቅቱ ሕዝቡ አዲሱን የመገበያያ ገንዘብ በቶሎ አልተቀበለውም ነበር።

ከመካከለኛው የታሪክ ዘመን ከነበረው ብዙ ጊዜ አዝጋሚ ፣ አንዳንዴም የቆርቆዘ የከተሞች ዕድገት ሂደት በኋላ በኢትዮጵያ እጅግ ፈጣን የሆነ የከተሞች መስፋፋት ዕድገት የታየው በምንጩ ዘመን ነበር። በተለይም የጅቡቲ-አዲስ አበባ የባቡር ሐዲድ መሥመር መገንባት በዚያ መሥመር ድሬ ዳዋን የመሣሰሉ አዲስና ዘመናዊ የሆኑ ከተሞች እንዲያብቡ ፈር ቀድዷል። ከዚያ በተጨማሪም በምንጩ ሠራዊት የተደረጉት የአንድ ሠፊ አገር የማዋቀር ወታደራዊ ዘመቻዎች ተልዕኮዎች አንዱ የነበረው ፀጥታ የማረጋጋት ሥራ ስለነበረ ሁኔታው በየሥፍራው ወታደሮቹ በቋሚነት እንዲሠፍሩ ያስገድድ ነበር። ስለሆነም በዘመቻዎቹ እጅግ ብዙ አዳዲስ አነስተኛና መካከለኛ ከተሞች በመካከለኛው ፣ በምዕራብ ፣ በደቡብና በምሥራቅ ኢትዮጵያ እንዲቆረቆሩ አጋጣሚውን ፈጥረዋል። የአዲስ አበባም ከተማ የተቆረቆረችው በባለቤታቸው በአቴጌ ጣይቱ ሲሆን መታሠቢያ ዕለቱም ኅዳር 14 ቀን 1879 ዓ.ም. ነው። በኋላም ምንጩ ባለቤታቸው ቤተ ባሠሩበት በፍልውኃ አካባቢ ቤተመንግሥታቸውን አስፋፍተው አስገንብተው አዲስ አበባን የኢትዮጵያ መናገሻ አደረጓት። ለአዲስ አበባ ከተማ በፍጥነት ማደግ ቀዳሚ የሆነው

ዕርምጃ ምኒልክ የአገሪቱን የተለያዩ መሣፍንት በከተማዋ ቦታ እየመሩ ቤት እንዲሠሩ ማበረታታቸው እና ሕዝቡም ከአራቱም የአገሪቱ አቅጣጫ መጥቶ እንዲሠሩ ሁኔታዎችን በማመቻቸታቸው ነበር። ዛሬ የአዲስ አበባ ከተማ ከኢትዮጵያ አልፋ የአፍሪቃ መዲና እንዲሁም ከዓለም ከተሞች ሦስተኛዋ የተባበሩት መንግሥታት ድርጅት መሥሪያ ቤቶች መቀመጫ ለመሆን በቅታለች።

የከተሞች ማቆጣጠር እንደ ጥንቱ በተበታተነ መልክ በገጠር የሚኖረውን ሕዝብ ለማስተዳደር በተለምዶ በሥራ ላይ የዋሉት ዘይቤዎች ሊያስተናግዷቸው የማይችሉ ያልተለመዱና አዳዲስ እንቅስቃሴዎችን በመፍጠሩ ምክንያት መፍትሔ መፈለግ ነበረበት። ስለዚህ ከተሞችን በከንቲባ ማስተዳደር ተጀመረ። ለአዲስ አበባ ከተማ የመጀመሪያው ከንቲባ የነበሩት ፣ በኋላ ላይ የምኒልክ የመጀመሪያው የእርሻ ሚኒስትር ፣ እንዲሁም በአምሥቱ ዓመት የፋሽስት ጣሊያን ወረራ ወቅት በጎሬ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ባለአደራ ገዢ ቤትወደድ ወልደጻዲቅ ጎሹ ነበሩ። ፀጥታን ለማስከበርም የፖሊስ ኃይል ማደራጀት አስፈላጊ መሆኑ ከግንዛቤ እንደተወሰደ የሚያመለክተው በወቅቱ የወጡት አዋጆችና ደንቦች ናቸው። ከእነዚህም መካከል የአዲስ አበባ ከተማን ፀጥታ ለመጠበቅና በሌሊት ሌባ እንዳያስቸግር በማሠብ ሚያዝያ 29 ቀን 1901 ዓ.ም. "የአራዳ ዘበኛ" የሚባለውን እና የደንብ ልብስ ያለው የፖሊስ ኃይል በአዋጅ አቋቋመ። የአራዳ ዘበኞች ሌሊት ሌሊት ተኩስ እየተኮሱ በሚረብሹ ነውጠኛ አካባቢዎች የሰዓት እላፊ እንዲጥሉ ደንብ ወጥተዋቸው ነበር።

በኢትዮጵያ የመጀመሪያው ዘመናዊ ትምህርት ቤት የተከፈተው በ 19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጀመሪያ አካባቢ በካቶሊክ ሚሲዮናውያን አማካይነት እንደነበረ አንዳንድ የታሪክ ሠነዶች ይጠቁማሉ። ሆኖም ዘመናዊ ትምህርትን ለማስፋፋት በመንግሥት ደረጃ ኃላፊነት ተወስዶ ትምህርት ቤት ለመክፈት ዳግማዊ ምኒልክ የመጀመሪያው የአገር መሪ ናቸው። ምኒልክ በስማቸው የተሠየመውን የመጀመሪያውን ዘመናዊ ትምህርት ቤት በ1900 ዓ.ም. ሲከፍቱ ከቤተክርስቲያን ሊቃውንት ጋር ላለመጋጨት ብለው ትምህርቱ በኮፕት ግብፃውያን መምህራን አማካይነት እንዲሠጥ አደረጉ። በዚያም ትምህርት ቤት የመሣፍንቱ ፣ የመኳንንቱና ከሚያስተዳድሯቸው አገልጋዮቻቸው ልጆች መካከል የተወሰኑት ገብተው እንዲማሩ አደረጉ። ከሁሉም በላይ ግን ወላጆች ልጆቻቸውን ከ6 ዓመታቸው ጀምረው ትምህርት ቤት እንዲስገቡ የሚያስገድድ አዋጅ አወጁ። በዚያ አዋጅ መሠረት ልጆቻቸውን ያላስተማሩ ወላጆች ሲሞቱ ንብረታቸው በመንግሥት እንደሚወረስ ደነገጉ። ይህን በተመለከተ ጆን ማርካኪስ፡- "ምኒልክ ዘመናዊ ትምህርት ቤት በመክፈት በኢትዮጵያ ውስጥ የዘመናዊ የትምህርት ዘር የዘሩ መሪ ናቸው።" በማለት ይገልጻቸዋል። የዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት የአገሪቱን የወደፊት ዕጣ የወሠኑ አያሌ ታዋቂ ኢትዮጵያውያን የተማሩበትና እስከዛሬም በአገልግሎት ላይ የሚገኝ ተቋም ነው ፡

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ገና ከወጣትነታቸው ጊዜ ጀምሮ ለሕክምና ጥበብ ትልቅ ጉጉትና ፍላጎት የነበራቸው ሰው ነበሩ። ምናልባትም በዚያን ዘመን ለዘመቻ የሚንቀሣቀስ ጦረኛ መሪ ለተለያዩ ተላላፊ በሽታዎችና የጦር ሜዳ ጉዳት ስለሚጋለጥ ሐኪም ቢፈልግ አይደንቅ ይሆናል። ነገር ግን ምኒልክ በባህላዊም ሆነ በውጭ ሐኪሞች ለመታከም የማያመነቱና በራሳቸው ፍላጎት አዳዲስ የሕክምና ዓይነት ለመሞከር የማይፈሩ ነበሩ። በዚህም የምኒልክ ባህሪ ምክንያት በዚያን ዘመን አውሮፓውያን ሕክምናን ዋና የዲፕሎማሲ ግንኙነታቸው ማጥበቂያ ልጓም አድርገው ተጠቅመውበታል። ለኢትዮጵያ "የመጀመሪያ" የሚባለውን ሆስፒታል ያቋቋሙት የሩሲያ ቀይ መስቀል ማኅበር የላከው የሕክምና ቡድን አባሎች ነበሩ። የሕክምና ቡድኑ ልዑክ ከዐድዋ ጦርነት ከሦስት ወራት በኋላ ግንቦት 20 ቀን 1888 ዓ.ም. ሐረር ሲደርሱ ምኒልክ በዚያው ነበሩና እነርሱ የመጡበትን ተልዕኮ ካጣሩ በኋላ ግማሹ የልዑካኑ ቡድን አባሎች ወደ አዲስ አበባ እንዲያቀኑ ጠየቁ። ቀሪዎቹ ሐኪሞች ግን በሐረር የድንኳን ሆስፒታል አቋቋመው በዐድዋ ጦርነት የቆሠሉትን ወታደሮች ማከም ቀጠሉ። ወደ አዲስ አበባ ያቀኑት የሩሲያ ቀይ መስቀል ቡድን አባሎች ሐምሌ 18 ቀን 1888 ዓ.ም. እንደደረሰው ብዙም ሳይቆዩ በኋላ 'የዳግማዊ ምኒልክ ሆስፒታል' የተባለውን የመጀመሪያውን ሐኪም ቤት በድንኳን ተክለው አቋቋመው ሥራቸውን ጀመሩ። ሆስፒታሉ በዘመኑ የተሟላ የሚባል የቀዶ ጥገና ፣ የመድሐኒት ቤት እና የበሽተኛ ማስታመሚያ አልጋዎች የነበሩት

ሲሆን አገልግሎትም የሚሠጠው በነፃ ነበር። የዳግማዊ ምኒልክ ሆስፒታል በአዲስ አበባ ከተማ የተለያዩ ሕንፃዎችን ሲጠቀም ቆይቶ ከጊዜ በኋላ አሁን ባለበት በሰሜን ምሥራቅ አዲስ አበባ ሕንፃ ተገንብቶለት እስከዛሬ አገልግሎት ይሠጣል። ከሕክምና አገልግሎታቸው በተጓዳኝ የሩሲያ ሐኪሞች የመጀመሪያውን በአማርኛ ቋንቋ የተዘጋጀ የሕክምና መጽሐፍ አሳትመው አበርክተዋል።

15. የዳግማዊ አፄ ምኒልክ ዘመናዊ ሥልጣኔ የማስፋፋት ዕርምጃዎች

በኢትዮጵያ ታሪክ ፈጣን የቴክኖሎጂ ግሥጋሜ የተደረጉባቸው ዘመናት በጣት የሚቆጠሩ ናቸው። በቅድመ-አክሱም በየሃ ፣ በአክሱም ሥልጣኔ በእነ አፄ ካሌብ ዘመን ፣ በዘመነ-ዛጉዌ በቅዱስ ላሊበላ እንዲሁም በመካከለኛው የታሪክ ዘመን በሐረርና በጎንደር ብልጭ ብለው የታዩት የሥነ-ሕንፃ እና አንዳንድ የቴክኖሎጂ እርምጃዎች ከእነዚህ መካከል ይቆጠራሉ። በመካከለኛው የኢትዮጵያ የታሪክ ዘመን ከቴክኖሎጂ ግሥጋሜ ይልቅ በኃይማኖትና በመንፈሳዊ ሕይወት ዙሪያ የተደረገው እንቅስቃሴ ጎልቶ ይታያል። ስለዚህ ግራኝ አሕመድ ከቱርኮች ባገኘው ድጋፍ ለመጀመሪያ ጊዜ መድፍና ጠመንጃ የታጠቀ ሠራዊት መርቶ የማዕከላዊውን የአፄ መንግሥት ሕልውና ሲቀናቀን ለኢትዮጵያውያን አዲስ ክስተት ነበር። ከዚያ በኋላ እስከ ዘመነ-መሳፍንት ፍፃሜ ድረስ በየአካባቢው ብቅ ብቅ ያሉት መሳፍንት የኃይል ሚዛን ይወሰን የነበረው ከውጭ በግዥም ሆነ በስጦታ መልክ በሚገኝ ጠመንጃ ብቻ ነበር። ይህንን የተለመደ ሂደት ለመጀመሪያ ጊዜ ለመስበር የሞከሩት የዘመናዊት ኢትዮጵያ ፋና-ወጊ መሪ ዳግማዊ አፄ ቴዎድሮስ ነበሩ። አፄ ቴዎድሮስ በግድም ሆነ በውድ በኢትዮጵያ የነበሩ ፈረንጆች የተለያዩ መድፎች እንዲፈበርኩ አድርገዋል። ምንም እንኳን በመቅደላው ጦርነት ገና የመጀመሪያው አረር እንደተተኮሰበት የጥይት አፈሙዙ ተተርትሮ ከጥቅም ውጪ ቢሆንም ፣ ቴዎድሮስ 'ሴፓስቶፖል' ብለው የሠየሙት ትልቁ መድፍ ለዚያ ጥረታቸው ውጤት ሆኖ ይዘከራል። በቴዎድሮስ ቤት በግዙት ያደጉት ምኒልክ ከአሳዳጊያቸው ሕልምና ጥረት በተሻለ ሁኔታ ኢትዮጵያውያን በቁጥር አያሌ ለሆኑ የዘመናቸው የቴክኖሎጂ ትሩፋት ተቋዳሽ እንዲሆኑ አስችለዋል። በዚህም ምክንያት ለዳግማዊ አፄ ምኒልክ ከተገጠሙት የመወድስ ሥንኞች መካከል፡-

- ባቡሩ ሠገረ ፣
- ስልኩም ተናገረ ፣
- ምኒልክ መልአክ ነው ፡ ልቤ ጠረጠረ።

የሚለው በዚያን የታሪክ ወቅት የነበረውን የሕዝቡን ስሜት ይገልጻል። በዘመናዊት ኢትዮጵያ ፣ በቴክኖሎጂ ረገድ በተደረገው ግሥጋሜ ፣ ዳግማዊ አፄ ምኒልክ "የመጀመሪያ" የሚባሉ ብዙ አስተዋፅዖዎች አሏቸው። በዚህ ክፍል ዋና ዋና የሆኑት የአፄ ምኒልክ የሥልጣኔ ማስፋፋት አስተዋፅዖዎች ተብራርተዋል።

ጥንታዊው የደብዳቤ መላኪያ ዘዴ በዘመናዊ የፖስታ አገልግሎት የተሻሻለውና ኢትዮጵያም የዓለም ፖስታ ድርጅት አባል የሆነቸው በዳግማዊ ዓፄ ምኒልክ ዘመነ መንግሥት ጊዜ ነበር። ምኒልክ በመጋቢት 10 ቀን 1887 ዓ.ም. ኢትዮጵያ በርን (ስዊስ) በሚገኘው የዓለም ፖስታ ድርጅት አባል አገር እንድትሆን ለስዊስ መንግሥት ሪፑብሊክ ፕሬዚዳንት የጻፉት ደብዳቤ እንዲህ ይነበባል፡-

"ሙሴ ኢልግ ፣ እጅግ ያገለገለኝን የኔ መሐንዲስ ፣ ለዚህ ለፖስታ ማኅበር ለመግባት የሚያስፈልገውን ጉዳይ ሁሉ ለመፈጸም ሙሉ ሥልጣን ሰጥቶለሁ።"

የአፄ ምኒልክ መልክ ያለበትና የመጀመሪያው የፖስታ ቴምብር የታተመው በ 1886 ዓ.ም. ሲሆን ዋጋውም የብር 1/16ኛ ወይም አንድ ግርሽ ነበር።

የስልክ አገልግሎት ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ የገባው በ1886 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. 1894) ከሐረር አዲስ አበባ በተዘረጋው የቴሌፎን መሥመር ነበር። ነገር ግን መሳፍንቱ ፣ ካህናት እና የምኒልክ መኳንንት "የሚነጋገረው ጋኔል ነው" ብለው ምኒልክን አስቸግሯቸው። ምኒልክ ያንን ተፅዕኖ ለመቋቋም 'ስልክ ጋኔል' አለመሆኑን በተግባር ከማሳየታቸውም በላይ ተጠራጣሪዎችን ሰብስበው 'ይህን ስልክ የሰይጣን ሥራ ነው' እያላችሁ ካስቸገራችሁኝ

ኃላጭን እቀይራለሁ' እስከማለት መድረሳቸው ይታወቃል። በተከታዮቹ 20 እና 30 ዓመታት አዲስ አበባን ማዕከል ያደረገው የቴሌፎንና የቴሌግራፍ አገልግሎት በፍጥነት ለመስፋፋት ችሏል። ለመጥቀስም ያህል፡- በ1896 ዓ.ም. ከምፅዋ ፣ በታኅሣሥ 1894 ዓ.ም. ከአዲስ ዓለም ፣ በ1899 ዓ.ም. ከጅማ እና ጎሬ ጋር አዲስ አበባን የሚያገናኙት የስልክ መሥመርቶች ቀዳሚያቸው ነበሩ። ከፋሽስት ኢጣሊያ ወረራ በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ 128 ያህል ከተሞችና መንደሮች የቴሌፎን (አንዳንዶቹም ቴሌግራፍ ጭምር) አገልግሎት ተጠቃሚዎች ነበሩ።

ምኒልክ ከጅቡቲ እስከ አዲስ አበባ የሚዘልቀውን የ 784 ኪ.ሜ. የባቡር ሐዲድ ሥራ ለማስገንባት ከፈረንሳይ ኩባንያ ጋር መጋቢት 1 ቀን 1887 ዓ.ም. ባፀደቁት ውል ተዋዋሉ። ያኔ የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከያዙ ገና አንድ ዓመት አልሞላቸውም ነበር። ውሉን ያዘጋጅላቸውና የቴክኒክ ሥራውን የሚከታተለው የስዊስ ዜጋ የነበረው አማካሪ መሐንዲሮች አልፎሬድ ኢልግ ነበር። የዚህ እስከ ዛሬ 'ኢትዮጵያ ብቸኛ' የሆነው የምድር ባቡር መሥመር ሥራው በ1890 ዓ.ም. ተጀምሮ ከ20 ዓመታት በኋላ በ 1909 ዓ.ም. ሲጠናቀቅ ምኒልክ በሕይወት አልነበሩም። ሆኖም ከማረፋቸው በፊት ሥራው ምን ያህል እንደተጠናቀቀ በየጊዜው እየሄዱ ይነበኙ ነበር።

ከዐድዋ ጦርነት በኋላ ከአዲስ አበባ አዲስ ዓለም ፣ ከአዲስ አበባ ወደ ጎጃም መሥመር አባይ ሸለቆ ድረስ ፣ ከአዲስ አበባ ወደ ጅማ እና ሌሎችም ጥርጊያ መንገዶች መሠራት ጀመሩት። እኒህ መንገዶች በኋላ ላይ ለየብስ መገናኛ አውታር ሆነው አገልግለዋል ፣ በማገልገልም ላይ ይገኛሉ። የመጀመሪያዎ አውቶሞቢል ወደ ኢትዮጵያ የገባችበት ሁኔታ ታሪኩ ብዙ አስደናቂ ክስተቶች የታዩበት ነው። ከዐድዋ ድል በኋላ የምኒልክን ፍላጎት አንብበው በእርሳቸው ቤተመንግሥት ባለሟል ለመሆን የሚጣጣሩ ፈረንጆች ቁጥራቸው የበረከተ ነበር። ከእኒህ መካከል በዲ ቤንትሊይ የተባለው እንግሊዘኛ ይገኝበታል። ቤንትሊይ በዚያን ዘመን "አገር አቅኚ" ከሚባሉት ታዋቂ እንግሊዘውያን መካከል ባይመደብም የአቅሙን ያህል በአፍሪቃ ፣ በሕንድ እና በአውስትራሊያ የጀብድ ሥራዎች ፈፅሟል። ሶማሊላንድ ጎራ ባለበት ጊዜም ምኒልክ አውቶሞቢል ወደ አገራቸው ለማስገባት ፍላጎት እንዳላቸው ሠማ። እንግሊዝ እንደተመለሰ አስፈላጊውን ዝግጅት ካደረገ በኋላ ሚያዝያ 11 ቀን 1899 ዓ.ም. (April 19, 1907) አውቶሞቢሉን በሾፌር-መካኒኩ ሬጂናልድ ዌልስ እያስነዳ ከለንደን ተነሥቶ ዶቨር (እንግሊዝ) ሲደርስ መኪናዎን በመርከብ አስጫኝ እና እስከ ጅቡቲ ተሸኝቶ። ከዚያም በዘይላ (ሶማሊላንድ) ፣ ደወሌ ፣ ሐረር ፣ ድሬዳዋ ፣ አዋሽ አቆራርጦ በ9 ወራት ጉዞ የፈረንጆች ገና ከዋለ በኋላ በታኅሣሥ ወር 1900 ዓ.ም. መጨረሻ (December, 1907) አዲስ አበባ ገባ። ቤንትሊይ ለምኒልክ ያመጣቸው አውቶሞቢል በእንግሊዙ የዌስሊይ የእጅ መሣሪያዎችና የሞተር ማምረቻ ኩባንያ የተሠራች ነበረች። ከቀናት በኋላ በቤንትሊይ አለማማጅነት ምኒልክ “ድንቅ ሹፌር” ተብለው የመጀመሪያው መኪና ያሸከረከሩ ኢትዮጵያዊ ለመሆን በቁ። ኢትዮጵያ ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ ብስክሌት የነዱ መሪ ናቸው።

ከዐድዋ ድል አንድ ዓመት በኋላ በ1889 ዓ.ም. የምኒልክ ቤተመንግሥት በነዳጅ ኃይል በሚንቀሳቀስ ጄኔራተር አማካይነት የኤሌክትሪክ ብርኃን ተጎናፀፈ። አባ ዳኝው ከማረፋቸው ከ2 ዓመት ቀደም ብሎ በ1904 ዓ.ም. ደግሞ በአቃቂ ወንዝ ላይ በተገነባው የአባ ሣሙኤል የግድብ ውኃ የሚዘወር ባለ74 የፈረስ ጉልበት ያለው የማንቸስተር (እንግሊዝ) ሥሪት ጄኔራተር በመጠቀም ለመጀመሪያ ጊዜ ለአዲስ አበባ ከተማ ዋና ዋና መንደሮች የኤሌክትሪክ ኃይል ማሠራጨት ተቻለ።

በአዲስ አበባ ከተማ ለመጀመሪያ ጊዜ የቧንቧ ውኃ መሥመር የመዘርጋት ሥራ የተጀመረው በ1887 ዓ.ም. ሲሆን ሥራውን እየተከታተለ ያከናወነ የነበረው የምኒልክ አማካሪ መሐንዲስ ሙሴ ኢልግ ነበር። ሕዝቡ በቧንቧ ውኃ ሥራ ተደንቆ ስለነበረ የሚከተለው ግጥም ተገጠመ፡-

“እንዲህ ያለ ንጉሥ የንጉሥ ቂናጣ ፣
ውኃ በመዘውር ሠገነት አወጣ ፣
አሁን ከዚህ ወዲያ ምን ጥበብ ሊመጣ።”

ከውኃ አልፎ በቤተመንግሥቱ ጠጅ ለእድምተኛው በቧንቧ መሥመር እየተቀዳ ይቀርብ እንደነበረ በዘመኑ ኢትዮጵያን የነበረው ዊሊያም ኤሊስ የተባለው አሜሪካ የዐይን ምሥክርነቱን ሠጥቷል።

በኢትዮጵያ የመጀመሪያው ማተሚያ ቤት የተቋቋመው በአፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት በአውሮፓውያን ሚሲዮናዊያን አማካኝነት በ1863 ዓ.ም. ነበር። የመጀመሪያው የመንግሥት ማተሚያ ቤት የተቋቋመው ግን በዳግማዊ አፄ ሚኒሊክ ዘመነ መንግሥት በአዲስ አበባ ከተማ በ 1899 ዓ.ም. ነበር። ማተሚያ ቤቱ ለመጀመሪያ ጊዜ በአማርኛ ቋንቋ ይዘጋጅ የነበረውን "አዕምሮ" ጋዜጣ ይታተምበት ነበር። ከዚህ በተጨማሪ ምኒልክ ለመጀመሪያ ጊዜ የጽሕፈት መኪና (ታይፕ) አስገብተው በሥራ ላይ አውለዋል።

በኢትዮጵያ የመጀመሪያው የሲኒማ ቤት የተከፈተው በአንድ የፈረንሳይ ተወላጅ በ 1890ዎቹ ገደማ ነበር። በአዲስ አበባ ከተማ በቴዎድሮስ አደባባይ ፊት ለፊት የሚገኘው የሲኒማ ቤት የተከፈተው በ 1902 ዓ.ም. ነበር ። ሕዝቡ የሲኒማን ምንነት ከሠይጣን ሥራ ጋር ስላያያዘው ሲኒማ ቤቱን "ሠይጣን ቤት" ብሎ ሠየመው። እስከዛሬም ይህ ሕንፃ በዚያ ስም ይጠራል። የመጀመሪያው ፎቶግራፍ አንሺ መሪም ነበሩ።

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በ 1889 ዓ.ም. ለመጀመሪያ ጊዜ የሸክላ ማጫወቻ (ግራማፎን) ብቻ ወደ ኢትዮጵያ አስመጡ። በዓመቱ በ 1890 ዓ.ም. ደግሞ ከእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ የተላኩ መልዕክተኞች ባመጡላቸው በግራማፎን የድምፅ መቅጃ እርሳቸውና እቴጌ ጣይቱ ለንግሥቲቱ በድምፅ የተቀረፀ መልክዕክት አስተላልፈዋል። የመልዕክታቸውን ቃል ዶክተር አብርሃም ደሞዝ በጽሑፍ ያሠፈሩት ሲሆን በሸክላ የተቀረፀው ቃላቸው በለንደን (እንግሊዝ) "British Institute of Record Sound" በተባለው ሙዚየም ውስጥ ይገኛል።

ምኒልክ የመጀመሪያውን የጥይት ፋብሪካው ሲያቋቁሙ ለአውሮፓ አገሮች መሪዎች በጻፉት ደብዳቤ፡- "አፍሪካውያን ነፃ መውጣት አለባቸው ፣ ኢትዮጵያ የጥንት ክብሯንና ወሰኗን በሙሉ ለማስከበር ትኩረት" ብለዋል።

ለልብስ መሸመኛ የሚውለውን ድር ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ ለማስገባት ያነሣቸው ምክንያት የተዘጋጀ (የተሠራ ጨርቅ) ከማስመጣት ይልቅ ድር ማስገባት የተሻለ ጠቀሜታ እንዳለው በመገንዘባቸው ነበር።

ለመጀመሪያ ጊዜ የሣሙና ፋብሪካ በኢትዮጵያ እንዲቋቋም ሲያደርጉ ትኩረት ያደረጉት ሕዝቡ የግል ጽዳቱን ጠብቆ ጤንነቱን ለመንከባከብ እንዲችል ነው።

የተለያዩ የአበባ እና የፍራፍሬ ዛፍ ዝርያዎችን (ለምሳሌ የኮከ ፣ የእንጆሪና የወይን) ከአውሮፓ እያስመጡ አራብተዋል። የባሕር ዛፍን ዘር ከአውስትራሊያ አስመጥተው የማገዶ ዕጥረት እንዲቃለል አድርገዋል።

"የአህል ወፍጮ የሚፈጠው በጋኔል ነው፤" እያለ ሕዝቡ በውኃ መዘውር በሚቀሣቀስ ወፍጮ አህል አላስፈጭ ቢላቸው ወፍጮው ጋኔል አለመሆኑን ለማሳየት ዱቄት አስፈጪ ሆነው ሠርተዋል።

ከአፄ ቴዎድሮስ ዘመን ጀምሮ በኢትዮጵያ በተለያዩ የንግድና ሌሎች እንቅስቃሴዎች ሲሳተፉ ከቆዩት የጀርመን-ፖላንድ ዜጎች የነበሩት የሆል ቤተሰቦች አንዱ በሆነው በፍሬደሪክ ሰሎሞን ሆል ድጋፍ የኢምፔሪያል ሆቴል እንዲገነባ አደረጉ። በነሐሴ ወር 1898 ዓ.ም. ሥራ የጀመረው ይህ ሆቴል አራዳ የሚገኘው 'ጣይቱ ሆቴል' ነው። በሆቴል መመገብ ነውር አለመሆኑን ለማሳየት ፣ ሚስታቸውን እቴጌ ጣይቱን ወጥ ቤት አድርገው እያሠሩ ፣ ለመጀመሪያ ጊዜ በገንዘባቸው መኳንንቱን እየጋበዙ አለማምደዋል። የፍልውኃ መታጠቢያ ቤት የተቋቋመው በ1897 ዓ.ም. ግድም ሲሆን በጥር 25 ቀን 1900 ዓ.ም. ጀምሮ ደንብ ወጥቶለት እስከዛሬ አገልግሎት ይሠጣል።

16. ፍትህና ርትዕ አዋቂው ዳግማዊ አፄ ምኒልክ

አንድ አገር ለእያንዳንዱ ዜጋዋ የምትሠጠው ክብር ፣ እንዲሁም በአገሪቱ ሕግ መሠረት ዜጎች ለሕይወታቸው ፣ ለንብረታቸው እና ለሕልውናቸው ያላቸው ዋስትና፤ የዚያን አገር የሥልጣኔ ደረጃ አመልካች ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ከጥንት ጀምሮ ሲሠራባቸው የኖሩ እንደ 'ፍትህ-ነገሥት' ዓይነት ድንጋጌዎች የሕግ እና

ፍትህ ሥርዓቱ መመሪያዎች ሆነው ያገለግሉ ነበር። ከእኒህ በተጨማሪ በዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ የሥልጣን ዘመን ከጊዜው ጋር የሚጣጣሙ አዳዲስ ሕጎችና ደንቦች በአዋጅ መልክ ተደንግገዋል። በአፄ ምኒልክ ዘመን ከታወጁት አዋጆች መካከል፡- የባርያ ንግድን መከልከል ፣ ወላጆች ልጆቻቸውን ትምህርት እንዲያስተምሩ የሚደነግገው አዋጅ ፣ ሰውን በሙያው ሠብብ አድርጎ መዘለፍ ስለመከልከሉ ፣ እንዲሁም ስለሌሎችም ማኅበራዊ ፍትህን የሚሹ ጉዳዮች ሕጎች ተደንግገው ተፈፃሚ ተደርገዋል። ለአብነት ያህል ጥቂቶችን በዝርዝር መመልከት ይቻላል፡-

የባርያ ንግድን የሚከለክለው የ1900 ዓ.ም. የዳግማዊ አፄ ምኒልክ አዋጅ

“... የባርያ ነገር አትሸጥ ፣ አትግዛ ፣ ብዬ ከዚህ ቀድሞ በአዋጅ አስከልክቶ ነበር። አንተ ግን ውስጥ ውስጡን መሸጥክን ፣ መግዛትህን የማትተው ሆነክ። ይልቁንም በዳር አገር ያለው ሚስቱንም ልጁንም ይሸጥ ዝምር ማለትን ሰማሁ። አሁንም በዳር አገር ፣ በሌላም አገር ቢሆን ባርያ መሸጥና መግዛትክን ተወኝ።

እንግዲህ ባርያ ስትሸጥ ፣ ስትግዛ ፣ የተገኘህ ሰው እስከ ዘመድህ እያሰርሁ ሥራ ለሚሠራ ሰው እሰጥሃለሁ።”
(ጳውሎስ ኞኞ ፣ 1984 ፣ 32 - 34)

ሆኖም ይህንን የምኒልክን አዋጅ ሁሉም የአገሪቱ ዜጋ ወዲያውኑ ተቀብሎ ለሕገ ተገዢ ሆኖ ነበር ለማለት አያስደፍርም። እንዲያውም ከትልልቆቹ የአካባቢ ገርዎች መካከል የጅምው ገዢ አባ ጅፋር በምሥራቅ አፍሪቃ ዋናው ባርያ ፈንጋይ ነበሩ። ስለዚህ ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ለአባ ጅፋር የሚከተለውን ጥብቅ ማስጠንቀቂያ ያዘለ ደብዳቤ የካቲት 8 ቀን 1902 እንደጻፉ ከታሪክ መዛግብት እንረዳለን።

ይድረስ ከአባ ጅፋር፣

ይህንን የደንብ ወረቀት ጽፈንልሃል።

ከጃንጃሮ (የም) ወደ አንተ የመጣውን ጋላ (አርሞ) እንግዲህ ከእጄ ከገባልኝ ብለህ ጭቡ አድርገህ ባርያዬ ነህና አንተንም ልበድልህ ፣ ልጅህንም አምጣና እንደከብት ልሸጠው አትበል። ይህን ያህል ዘመን አባቶቻቸው ከአባቶችህ ፣ ልጆቹ ካንተ ጋር ፣ አብረው ኑረው ባርያ ሊባሉ አይገባም። ባደባባይም 'ባርያዬ ነው' እያልክ አትሟገት። የሰው ባርያ የለውም ፣ ሁላችንም የእግዚአብሔር ባርያዎች ነን እንጂ ፣ እግዚአብሔር መርጦ ከሰው አልቆ ሲያስገዛህ ጊዜ በሰው መጨከን አይገባም። ለሰው ቢያዝኑ ዕድሜ ይሰጣል።”
(ጳውሎስ ኞኞ ፣ 1984 ፣ 32)

ምኒልክ በዘመኑ መደበኛ ፍርድ ተደርጎ ይወሰድ ስለነበረው ከባድ ወንጀላዎችን በሞት የመቅጣት ልማድ የነበራቸውን የኅሊና ሙግት የሚያመለክት አንድ ታሪክ አለ። በ1882 ዓ.ም. ገደማ ኢትዮጵያን በመጎብኘት ላይ የነበሩ ሚሲዮናውያን ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ሆነው የሞት ፍርድ የሚቀበሉ ጥፋተኞች በሥቅላት በሚቀጡበት አደባባይ ተገኝተው ነበር። ታዲያ ሚሲዮናውያኑ ያንን አሠቃቂ ትዕይንት በተመለከቱበት ጊዜ ለምኒልክ ስለ አንድ አዲስ የሞት ፍርድ መፈፀሚያ መሣሪያ ይተርኩላቸዋል፡- እርሱም በአሜሪካን አገር በሞት የሚቀጡ ወንጀላዎች የሚገደሉበት የኤሌክትሪክ ወንበር ነበር። ምኒልክ ያ ዓይነት ወንበር እንዴት እንደሚገኝ ካጣሩ በኋላ እንዲመጣላቸው ያዘዛሉ። ነገር ግን የኤሌክትሪክ ወንበሩ ካለ ኤሌክትሪክ ኃይል መሥራት ስለማይችል ከመጡላቸው ሦሥቱ ወንበሮች አንዱን ለራሳቸው ተለዋጭ ዙፋን ሲያደርጉ ሌላውን ደግሞ ለሊቀ መጻኢ አባተ እንደሸለሟቸው ይተረካል። ሆኖም የወንበሩ ጉዳይ የበለጠ ሥራ እንዲሠራ መንገድ ከፍቷል፡- በኢትዮጵያ የኤሌክትሪክ አገልግሎት እንዲጀመር ፈር ቀደደ።

ምኒልክ በሥራ የሚያምኑ ፣ ለሙያተኛ የተለየ ክብር የሚሰጡ ፣ 'ለእኩል ሥራ እኩል ክፍያ ይገባል' ለሚለው መርኅ የቆሙ ነበሩ። ሠራተኛ ለሚሠራው ሥራ ደመወዝ መከፈል እንዳለበት በማመን በራሳቸው

አርአያነት የጀመሩ የአገር መሪ ናቸው። ሠራተኛም በሥራው ዓይነት ምክንያት እንዳይበደልና በሚያንቋንሽቸ ቃሎች እንዳይዘለፍ አስገዳጅ ሕግ አውጥተዋል። ከአዋጁ ቃል የሚከተሉትን እናገኛለን፡-

“ሠራተኛን በሥራው የምትሰድብ ተወኝ ፤ እንግዲህ እንዲህ ብሎ (ማለትም፡- ቁጢት በጣሽ ፤ አፈር ገሬ ፤ መጫኛ ነካሽ ፤ ፋቂ ፤ ጠይብ ፤ እጣን ጠባሽ ፤ ወዘተርፈ) የተሳደበ እኔን የሰደበ ነው እንጂ ሌላውን መስደብ አይደለም። ዳግመኛ ግን ሲሳደብ የተገኘ ሰው መቀጫው አንድ ዓመት ይታሠራል።”

ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ከዚህ አልፎ ሹመትና ሥልጣን 'በዘር ' ሳይሆን 'በሥራ ' መሆን እንዳለበት ጽኑ እምነት ነበራቸው። ለምሳሌ ወልደጊዮርጊስ አቦዬ (በኋላ ንጉሠ-ከፋ) በትውልድ የአክስታቸው የወይዘሮ አያህሉሽ ሣህለሥላሄ ልጅ ናቸው። ሆኖም ምኒልክ ከመቅደላ የግዛት እሥር አምልጠው ወደ ሸዋ ሲመለሱ ወልደጊዮርጊስን በአጋራቸው በራስ ጎበና ሥር ሆነው እንዲያገለግሉ የሚከተለውን ትዕዛዝ ለጎበና አስተላለፉ፡-

“ወልደጊዮርጊስን ሥራና ውጊያ እንድታስተምረው አሽከር አድርጌ ሰጥቻለሁ።”

ወልደጊዮርጊስም ከተራ የራስ ጎበና ባለሟልነት ተነሥተው ንጉሥ እስከመሆን የደረሱት በሥራቸው እንጂ በዘራቸው አይደለም። ደግሞም በአፄ ምኒልክ ዙሪያ በሹመት ያደጉትን የጦርና የቤተመንግሥት ሹማምንት ማንነትና ምንጭ ስንመረምር በችሎታቸው ለሹመት የበቁት የላቀ ቁጥር ያላቸው ናቸው፡- ራስ ጎበና ዳጩ ፣ ራስ ተሰማ ናደው ፣ ራስ መንገሻ አቲከም ፣ ደጃዝማች ደምስ ነሲቡ ፣ ደጃዝማች ገብረሥላሄ ባርያጋብር ፣ ደጃዝማች ባልቻ ሣፎ ፣ ፊታውራሪ ኃብተጊዮርጊስ ዲነግዴ ፣ ፊታውራሪ ገበየሁ ተክሌ ፣ ወዘተርፈ ከእነዚህ ይመደባሉ።

ምኒልክ ሰዎችን በዘርና በኃይማኖት እንዲሁም በጾታ ልዩነት ሳይደርጉ ሁሉንም በእኩል ለማስተዳደር የሚጥሩ መሪ ነበሩ። በተለይም በሴቶች እኩልነት የነበራቸውን ዕምነት የሚያጎላው ለባለቤታቸው ለእኩል ጣይቱ ያሳዩት የነበረው አክብሮትና በመንግሥታቸውም አስተዳደር ውስጥ የሠጧቸው 'የባለእኩል ሥልጣን ' መብት ብቻ አልነበረም። አፄ ምኒልክ ሴቶች ወንዶች የሚሠሩትን ሥራ ሁሉ እኩል ማከናወን እንደሚችሉ ያምኑ ስለነበረ ፣ ባለቤታቸውን እኩል ጣይቱን ብስክሌት እንዲነዱ በማድረግ ጣይቱ ለእህቶቻቸው ምሳሌ እንዲሆኑ አደፋፍረዋቸዋል። በተጨማሪም ሴቶች የትዳር አጋራቸውን በወላጆቻቸው ምርጫ ሳይሆን ፣ በራሳቸው ፈቃድና ውሳኔ የፈለጉትን ባል እንዲያገቡ ያበረታቱ ነበር።

በኢትዮጵያ ታሪክ እንደ አፄ ፋሲል ልጅ እንደ 'ዓድቁ ዮሐንስ' እና እንደ ዳግማዊ አፄ ምኒልክ ያሉ እጅግ ቸርና ርኅሩኅ ነገሥታት ነበሩ። በተለይም ምኒልክ ይህ ቸርነታቸውና ርኅራኄያቸው ለወዳጆቻቸው ብቻ ሳይሆን በጠላትነት ተሠልፈው ለወጋቸውም ጭምር ነበር። ለምሳሌ በመቀሌው ውጊያ በራስ መኮንን ሠራዊት ተከብበው የነበሩትን ጣሊያኖች ውኃ እንዲቀዱ እና ያለአንዳች ችግር ከምሽጋቸው ወጥተው ወደ አዲግራት እንዲሄዱ፤ ለሰውና ዕቃ ማጓጓዣ የሚሆኗቸው 500 ግመሎችና በቅሎዎች ገዝተው በመስጠት፤ ለጦር መሪው ለማጀር ጋሊያኖ ደግሞ ማለፊያ መርገፍ የተጫነች በቅሎ በመስጠት ለጋስነታቸውን አስመስክረዋል። በአጠቃላይ ከመቀሌ ምሽጋቸው በአፄ ምኒልክ ምሕረት ተደርጎላቸው ወደ አዲግራት የሄዱት የጣሊያን ወታደሮች፡- 20 ከፍተኛ መኮንኖች ፣ 13 ዝቅተኛ መኮንኖች ፣ 150 የባለሌላ ማዕረግ ዝቅተኛ መኮንኖች ፣ 1ሺህ የባንዳ ሠራዊት እና 200 ቁስለኞች ነበሩ።

በአገር ውስጥ ደግሞ በግዛት ማስፋፋት ምክንያት ከተከሠቱት ግጭቶች መካከል በእባምበ ጦርነት ገጥመው ድል ለነሷቸው ንጉሥ ተክለሃይማኖት ያሳዩት ፍቅርና እንክብካቤ ሊጠቀስ ይችላል። በእምባበ ጦርነት ንጉሥ ተክለኃይማኖት በጥይት ቆስለው ሲማረኩ ምኒልክ የተክለኃይማኖትን የንጉሥነት ማዕረግ ሳይገፉ ፣ በክብር ራሳቸው ቁስላቸውን እያከሙ ፣ ተንከባክበው የያዙ ናቸው። በዘመናዊት ኢትዮጵያ የፖለቲካ ታሪክ ውስጥ በምሳሌነት የሚጠቀስ ይህንን የመሰለ የርኅራኄ ተግባር የፈጸሙ መሪዎች ስለመኖራቸው እምብዛም ጎልቶ የሚነገር ታሪክ የለም። ስለዚህ እርሳቸውም የፈረሳቸውን መጠሪያ 'አባ ዳኘው' ብለው ቢሠይሙ እና በዘመናቸው የነበሩት ኢትዮጵያውያን "እምቆ ምኒልክ " ብለው ቢጠሯቸው የሚያስደንቅ አይሆንም።

17. ቅርፆችን ከመጥፋታቸው በፊት የአፍራሹን ሥርዓት ማስወገድ ያስፈልጋል

17.1 ወያኔዎች የኢትዮጵያውያንን ቅርፆች ለምን ያጠፋሉ?

ወያኔ በታሪካዊ የኢትዮጵያ ጠላቶች ተቀፍቅፎና ተኮትኩቶ ለሥልጣን የበቃ ፣ በዘረኛ ትግሬዎች የበላይነት ለውጭ ቅኝ ገዢዎች ወኪል ሆኖ ኢትዮጵያን "በቅኝ ግዛት መልክ የሚገዛ" አፍራሽ ኃይል ነው። በግንቦት 20 ቀን 1983 ዓ.ም. የወያኔና ሻቢያ ጥምር ኃይል ኢትዮጵያን ከተቆጣጠሩ በኋላ የተከሰቱት ሁኔታዎች ሁሉ መታዩት ያለባቸው ከዚህ የውጭ ኃይሎች የረዥም ጊዜ ዕቅድ አፈፀፀም አኳያ ነው። በተለይ በግንቦት 1997 ዓ.ም. በተደረገው ምርጫ ወያኔ ኢትዮጵያን የሚገዛው ተወዶ ሳይሆን በኃይል መሆኑን ፣ ኢትዮጵያውያን ብቻ ሳይሆን 'አውቀው ራሳቸውን ሲያሞጉ የነበሩት አንዳንድ ለዘብተኛ የምዕራባውያን ፖለቲከኞች ሳይሆኑ' ተገንዝበዋል። ስለዚህ "ጠንካራ ኢትዮጵያን የማይፈልጉ የዓለም አቀፍ ሄራ አቀነባባሪ ኃይሎች" በየጊዜው ወያኔ በኢትዮጵያ ላይ የጥፋት ተግባሩን እንዲገፋበት በገንዘብም ፣ በቁሳቁስም ፣ በምክርም ፣ በአጠቃላይ ሁሉን-አቀፍ ድጋፍ ያደርጉለታል።

ይበልጥ በጥልቀት ካየነው ወያኔን የመሠረቱት ዘረኛ የትግሬ ልሂቃን "የኢትዮጵያን ነባር ታሪክና አንድነት ሽረን በአዲስ መልክ በወያኔ አምሳል መመሥረት አለብን ፤ እየመሠረትናትም ነው ፤" ብለው ያምናሉ። ስለዚህ የኢትዮጵያን የረዥም ዘመን ታሪክ ክደው አዲስ የቅጥፈት የታሪክ ድሪቷቸውን በመደረጉ ላይ ይገኛሉ። ነገር ግን ታሪካዊ ቅርፆች በገሃድ ባሉበት ሁኔታ የእነርሱን የቅጥፈት ታሪክ የሚቀበልላቸው ሰው ስለማይኖር የቻሉትን ያህል እኒህን ቅርፆች የተለያዩ ሠበቦች እየፈጠሩ ማጥፋትና ማፍረስ ይኖርባቸዋል። በዚህ ረገድ የኢትዮጵያን ሠንደቅ ዓላማ "ጨርቅ ነው" ካሉ በኋላ በላይ ላይ የሠይጣን አማኞችን ምልክት ለጠፉበት ፣ የዋልድባን ገዳም የሥኳር እርሻ ለማድረግ በመንቀሳቀሥ ላይ ይገኛሉ ፤ የአሰቦትና ዝቋላ ገዳማትን ይዞታ በየጊዜው በእሳት ያጋያሉ ፤ በተለያዩ አብያተ ክርስቲያናት የሚገኙ ታሪካዊ ቅርፆችን ያቃጥላሉ ፤ ያስዘርፋሉ ፤ "በከተሞች ልማት ስም" በኢትዮጵያ ከተሞች 'ታሪካዊ' የሆኑ መንደሮችን ያፈራርሳሉ ፤ ሌላም ሌላም። በመሆኑም በአዲስ አበባ ከተማ የሚገኙትን ዋና ዋና ታሪካዊ ቅርፆች ለማፍረስ የማስመሠያ "ቀላል የባቡር ሐዲድ ግንባታ ፕሮጀክት" የሚሉት ፈሊጥ ወያኔዎች ይህንኑ ዓላማቸውን ከግብ ለማድረስ ሌት ተቀን የሚያደርጉት አፍራሽ እንቅስቃሴ አካል ነው። ምክንያቱም ወያኔዎች አፍራሽ ተግባራቸውን ከፍግጫ ለማድረስ የማይቆፍሩት ጉድጓድ ፣ የማይቧጥጡት ሠማይ የለምና። እንዲያውም ዕቅዱ ከወያኔ አልፎ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ጠላቶች እጅ እንደሚኖርበት መጠርጠር አይከብድም።

17.2 ከዘመናዊት ኢትዮጵያ መሪዎች መካከል ወያኔዎች በተለይ ዳግማዊ አፄ ምኒልክን ለምን አምርረው ይጠላሉ?

የዘመናዊት ኢትዮጵያ ፋና -ወጊ መሥራች የሆኑትን የዳግማዊ አፄ ቴዎድሮስን "ኢትዮጵያን እንደ ጥንቱ ገና እና እና በሥልጣኔ የተራመደች አገር የማድረግ" ታላቅ ራዕይ በተሻለ ብስለትና የሠከነ የአመራር ብቃት ለፍሬ ያበቁት ዳግማዊ አፄ ምኒልክ መሆናቸው ከላይ ተብራርቷል። ምንም እንኳን ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በዘር ግንዳቸው ከኢትዮጵያ ዋና ዋና ነገዶች (ዐማራ ፣ አሮሞ እና ጉራጌ) እንደሚወለዱ ቢታወቅም ፤ ምንም እንኳን እርሳቸው በመጀመሪያ "ንጉሠ-ሸዋ" ከዚያም "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት" ሆነው አገር ያስተዳደሩ መሪ እንደነበሩ በግልፅ የሚታወቅ ታሪክ ቢሆንም ፤ ወያኔዎችና መሠሎቻቸው ስለ ምኒልክ የተለየ የፈጠራ የቅጥፈት ታሪክ ያሠራጫሉ። በእነርሱ ጽኑ ዕምነት መሠረት፡-

- “የትግራይ ዘር የሆኑትን የዐፄ ዮሐንስን ሥርዓት-አገዛዝ ሥልጣን የቀሙ ምኒልክ በመሆናቸው ፣ ምኒልክ የትግሬዎች ሁሉ አውራ ጠላት ናቸው።

- ምኒልክ ዐማራ ናቸው ፤ ዐማራ ደግሞ የትግሬ ቀንደኛ ጠላት ስለሆነ መጥፋት አለበት። ስለዚህ የዐማራው ንጉሠ ነገሥት የምኒልክ ሐውልት በዐማራው መዲና በአዲስ አበባ ቆሞ መታየት የለበትም።
- ምኒልክ የኢትዮጵያን የተለያዩ ጎሳዎችና ነገዶች ያለፈቃዳቸው በኃይል አጠቃልለው ያስገቡ ስለሆነ ከዐማራ ነገድ በስተቀር የሌሎች ነገዶችና ጎሳዎች ሁሉ ቀንደኛ ጠላት ናቸው። ስለዚህ ኢትዮጵያ በቋንቋ ፣ በኃይማኖት ፣ በጎሳና በነገድ ተበጣጥሳ ካስፈለገ በወያኔዎች የበላይነት ሥር ብቻ አንድ ሆኖ ልትገዛ ትችላለች።
- የዐማራ ነገድ እና የአርቶዶክስ ኃይማኖት በታሪክ በሺህዎች ዓመታት ለዘለቀው የኢትዮጵያ አንድነት ቋሚ ምሥራቅ በመሆናቸው ሁለቱም መጥፋት አለባቸው።”

በሌላ በኩል ደግሞ ምኒልክ፡-

- በዐድዋ ድል የኢትዮጵያን ታሪካዊ እና ገናና አገርነትን ያረጋገጡ መሪ ፤
- ከኢትዮጵያ አልፎ ለሁሉም ጥቁር ሕዝብ መኩሪያ እና መመኪያ የሆኑ ንጉሠ ነገሥት ፤
- ከጥቁር አፍሪቃ አልፈው በቅኝ አገዛዝ ቀንበር ሥር ይማቅቁ ለነበሩት የዓለማችን ምንዱባን የመንፈስ ሥብራት ጠጋኝ እና የአይበገሬነት ምሳሌ ፤
- ለቅኝ ገዢዎች መቅሠፍት ፤ እኒህን ሁሉ ናቸው።

ስለዚህ የዚያን ዘመን ቅኝ ገዢዎች መንፈስ የወረሙ የዘመናችን ኃይላን እና ወኪሎቻቸው እነ ወያኔ ፣ የአባ ዳኘው መታሠቢያ የሆነውን ሐውልት ማፍረስ ብቻ ሳይሆን ፣ በዓለም ዙሪያ ለእርሳቸው በጎ ሥራዎች መዘከሪያ እንዲሆኑ የተዋቀሩ ተቋሞችን እና ቅርሦችን ሁሉ ከማፈራረስና ከማጥፋት አይመለሱም። በዚህ ዓመት ወያኔዎች 'በአዲስ አበባ የቀላል ባቡር ሐዲድ መሥመር ግንባታ' ስም ለሚደርጉት አፍራሽ እንቅስቃሴ እኒህ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ጠላቶች የገንዘብ ፣ የቁሳቁስ እና በአጠቃላይ ሁሉን-አቀፍ ድጋፍ እንደሚያደርጉ ጥርጥር የለውም።

17.3 በአዲስ አበባ የቀላል ባቡር ሐዲድ መሥመር ግንባታ ሠብብ ስለሚፈረሱት ሐውልቶች

በአዲስ አበባ ከተማ አያሌ የኢትዮጵያውያንን የአርበኝነት ታሪክ የሚዘክሩ ቅርሶች አሉ። አደባባይ ተሠይሞላቸው የሚታወቁት መካከል፡- የአርበኞች ሐውልት (አራት ኪሎ) ፣ የየካቲት 12 ሠማዕታት መታሠቢያ (ሰድስት ኪሎ) ፣ የዳግማዊ አፄ ምኒልክ ሐውልት (አራዳ ጊዮርጊስ) ፣ የጥቁር አንበሳ አርበኞች መታሠቢያ (ብሔራዊ ትያትር ፊት ለፊት) ፣ የማይጨው አርበኞች መታሠቢያ (ሜክሲኮ አደባባይ) ፣ የይሁዳ አንበሳ ሐውልት (ላጋር ባቡር ጣቢያ ፊት ለፊት) እና የሠማዕታዊ የአቡነ ጳጳሮስ ሐውልት (ከአዲስ አበባ ማዘጋጃ ቤት ግርጌ) ዋና ዋናዎቹ ናቸው። እኒህ እና ሌሎችም የታሪክ ቅርሶች ኢትዮጵያን ለሚጠሉ እንዲሁም የዜጎቿን የረዥም ዘመን ታሪክ ለሚያጣጥሉ ታሪካዊ ጠላቶች እና አገር በቀል ባንዳዎች ለዘወትር የዐይን ሕመም እንደሚሆኑባቸው ዕውቀት ነው። በዚህ ረገድ አንዳንድ ታሪካዊ ሁኔታዎችን እየጠቀሱ ማቅረብ ተገቢ ይሆናል።

በግንቦት 15 ቀን 1928 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. May 23, 1936) የፋሽስቱ ቁንጮ ቤኔቶ ሙሶሎኒ በቅኝ ግዛት ሚኒስትሩ በአሌሳንድሮ ሌሶና በኩል አዲስ አበባ ለሾመው ገዢ ለጄኔራል ግራዚያኒ ባስተላለፈው የቴሌግራም መልዕክት 'የኢትዮጵያን ታሪካዊነት የሚያጎሉ ቅርሶች እየተነቀሉ እንዲጠፉ ወይም ወደጣሊያን አገር እንዲዛወሩ' አዘዘ። በዚህም ትዕዛዝ መሠረት ላጋር ባቡር ጣቢያ ፊት ለፊት የሚገኘው የይሁዳ አንበሳ ሐውልት ተነቅሎ ወደ ጣሊያን አገር ተጫነ። የምኒልክን ሐውልት አንስተው በአንድ ሠዋራ ሥፍራ ሊቀብሩ ሲወስዱ በወቅቱ የተመለከተ አንድ ብላቴና የተናገረውን ደግሞ ኒውዮርክ ታይምስ ኤንድ ኢትዮጵያን ኒውስ (New York Times & Ethiopian News) የተባለው ጋዜጣ በየካቲት 6 ቀን 1929 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. February 13, 1937) ዕትሙ የዘገበው እንደሚከተለው ይገልጻል፡-

“... ኢጣልያኖች የምንሊከን ሐውልት ሲያወርዱ የተመለከተ አንድ ትንሽ ልጅ ጮሆ አለቀሰ። ኢጣልያኖችም ለምን እንደጮኹና እንዳለቀሰ ልጁን ጠየቁት። ልጁም የንጉሤን ምሥል ስላወረዳችሁት ነው አላቸው። ኢጣልያኖችም ከሙሶሎኒ ሌላ ንጉሥ እንደሌለ ነግረውና ገርፈው አባረሩት... ልጁም በዚህ ድንጋጤ ከጥቅምት ወር ጀምሮ ታምሞ ተኝቷል ...” (ጳውሎስ ኞኞ ፣ ገጽ 499)

በተከታዩ ዓመት በጥቅምት 16 ቀን 1929 ዓ.ም. (እ.ኤ.አ. October 26, 1937) ሌሶና ለግራዚያኒ ሌላ ተጨማሪ ቴሌግራም አስተላለፈ። የመልዕክቱ ጭብጥ ‘በአክሱም ከሚገኙት እና እያንዳንዳቸው ከአንድ አለት ብቻ ከተጠረቡት ሐውልቶች መካከል ትልቁን ነቅሎ ወደ ርም እንዲጮን የሚያዝዝ ነበር። ግራዚያኒም በታዘዘው መሠረት ሐውልቱን ሦሥት ቦታ ተሠብሮ በመኪና ምፅዋ ድረስ እንዲጓጓዝ ፤ ከዚያም በመርከብ ተጭኖ ሚላን ወደብ እንዲራገፍና በመጨረሻም ርም እንዲደርስ አደረገ። ሐውልቱ ከ68 ዓመታት ለማያንስ ጊዜ መሐል ርም በቀድሞው የፋሽስት ጣሊያን የቅኝ ግዛት ሚኒስቴር (የአሁኑ የዓለም ምግብ ድርጅት) ሕንፃ ፊት ለፊት የቅኝ ገዢውን አገር ድል አድራጊነት ሲያደምቅ ኖሮ በብርቱ ኢትዮጵያውያን ትግል በ1997 ዓ.ም. ወደ አገሩ ወደ ኢትዮጵያ ለመመለስ በቅቷል። ሆኖም ወያኔ ለሚያዘጋጀው ሌላ ዙር የቅጥፈት ፕሮፓጋንዳ እንዲመቸው ሐውልቱ በቀድሞ ሥፍራው እንዲተከል አላደረገም።

በተቃራኒው ወያኔ ሥልጣን ላይ ከወጣበት ዕለት ጀምሮ በመላ አገሪቱ ፣ በተለይም በትግራይ ፣ ኢትዮጵያን የሚያፈራርስበትን ገድል የሚያገሉ የራሱን ሐውልቶች ተከሏል። ይህንንም ለማረጋገጥ አንድ ሰው ወደ ትግራይ ቢጓዝ በየትንሿ መንደር ሳይቀር እነርሱ “ሐውልቲ” የሚሏቸው የቆሙ የኮንክሪት አምዶች ይመለከታል።

ሁለቱን ተቃራኒ የወያኔዎች ድርጊቶች ለሚያነፃፅር ድርጊታቸው ሁሉ ከኢትዮጵያ እና ኢትዮጵያዊነት ጋር ፍፁም ላይታረቁ የማሉ መሆኑን ያረጋግጣል። በተለይም ደግሞ የዐማራ ነገድ የታሪክ አሻራዎች ናቸው ፣ በሚሏቸው ቅርሦች ላይ እጅግ ከፍተኛ የሆነ የማጥፋት ህራ ይደልታሉ ፣ በተግባርም ይተረጉማሉ።

ወያኔዎች በይፋ ለሕዝብ ባቀረቡት ዕቅዳቸው መሠረት በ’አዲስ አበባ የቀላል ባቡር ሐዲድ መሥመር መዘርጋት’ ሠብብ ሙሉ በሙሉ ከሚፈርሡት ሐውልቶች መካከል የማይጨው አርበኞች መታሠቢያ (ሜክሲኮ አደባባይ) እና የሠማዕቱ የአቡነ ጴጥሮስ ሐውልቶች ይገኙበታል። በዕቅዳቸው መሠረት የዳግማዊ አፄ ምኒልክ እና የየካቲት 12 ሠማዕታት መታሠቢያ ሐውልቶችም በሙሉ ወይም በከፊል ይፈርሳሉ። ስለ አርበኞች ሐውልት ግልፅ የሆነ ሠነድ ባይገኝም ወያኔዎች ለዚህም ቅርሥ ያሠቡት ሌላ የጥፋት ዕቅድ እንደሚኖር መጠራጠር አይገባም።

17.4 ምን መደረግ አለበት?

የአንድን አገር ሕዝብ ዘለቄታዊ ሕልውና ከሚያረጋግጡ ነገሮች፡- የግዛት አንድነት ፣ ተከታታይነት ያለው የመንግሥት አስተዳደር ፣ ታሪክ ፣ ቋንቋ ፣ ባህል ፣ ታሪክ ፣ ቅርሥ እና የጋራ ሥነ ልቦና ይገኙበታል። ቅርሦች በተለያዩ ቅርፅና ይዘት ይገለጻሉ፡- ጎሊናዊ እና ግዑዝ። የቅርሦች መኖር የዚያን አገር ታሪካዊ ዳራ የሚገልፁ ናቸው። ስለዚህ ቅርሦች ሲጠፉ አብሮ የሚጠፋው የታሪክ ማሥረጃዎች ጭምር ናቸው። በዓለም ታሪክ በተለያዩ ዘመኖች የተነሡ ቅኝ ገዢዎች ያጠፏቸው ቅርሦች የትየለሌ ናቸው። ጠብብ አድርገን በአገራችን ታሪክ አኳያ ብናየው፡- የዲት ጉዲት ፣ አህመድ ግራኝ ፣ ፖርቱጋሎች ፣ እንግሊዞች ፣ እና ፋሽስት ጣሊያን እጅግ ብዙ ታሪካዊ ቅርሦቻችንን አውድመውብናል። ከእነዚህ አውዳሚ ኃይሎች ተርታ የሚሠለፈው ወያኔም ባለፉት 22 የአገዛዙ የሥልጣን ዘመናት እና በዚያም በፊት ለ17 ዓመታት በሽፍትነት አገር በሚበጠብጡበት ዘመን አያሌ ታሪካዊ ቅርሶችን ማውደማቸው የተረገጠ ሃቅ ነው። ወያኔዎች በያዙት የጥፋት ተግባር እየተሳካላቸው የዘለቁት በሌላ ሳይሆን በራሳችን በኢትዮጵያውያን ቸልተኝነት እና ገዝህላልነት ብቻ ነው።

እኛ ኢትዮጵያውያን ለታሪካዊ ቅርሶቻችን መጠበቅ ተቆርቋሪ ብንሆን ኖሮ ወያኔዎች በርካታ አማራጮች እያሉ እና የባቡር ሐዲዱን መሥመር ለመዘርጋት የግዴታ ታሪካዊ ቅርሶቻችንን ለማፍረስ ባልደፈሩም ነበር። በተለይም የዘመናዊት ኢትዮጵያ መሥራች አባት ዳግማዊ አፄ ምኒልክ በአንድ ሐውልት ብቻ ሊታሠቡ

የሚገባቸው መሪ አልነበሩም። ቢቻል ታላላቅ ተግባሮችን ባከናወኑባቸው ሥፍራዎች ሌሎች ተጨማሪ ሐውልቶች ሊቆሙላቸው ፣ የመታሰቢያ ተቋሞችም ሊመሠረቱላቸው ይገባ ነበር። ሠማዕቱ አቡነ ጴጥሮስም ኢትዮጵያ በጨለማው የፋሽስት ጣሊያን የአገዛዝ ቀንበር በወደቀችበት ዘመን "ለኢትዮጵያውያን የነፃነት ውጋጋን የሚፈነጥቅ ፣ ፋሽስት ጣሊያኖችን የሚያሥር ቃለ-ውግዘት" በገዳዮቻቸው ፊት በድፍረት በመናገራቸው በግፍ የጣሊያን ባንዳ በሆኑ ኤርትራውያን ንፁህ ደማቸው በመፍሰሱ ምሳሌነታቸውን ለመዘከር ብዙ መታሰቢያዎች ያስፈልጓቸው ነበር። ሌሎችም ሐውልቶቻችን የእኛነታችን አሻራዎች በመሆናቸው አባቶቻችን እና እናቶቻችን ካወረሱን ውስጥ ቢቻል ብንጨምር እንጂ ካሉት ማጉደል በታሪክም በኅሊናም ከተጠያቂነት አያድነንም።

በተለይም ዘወትር ለኢትዮጵያ ቋሚ ጠበቃ የሆነው የዐማራው ነገድ ተወላጆች በነቂስ ወጥተው ድርጊቱን ከማውገዝ ባሻገር ሐውልቶቹ እንዳፈርሱ ወያኔን የሚያስገድዱ የተግባር እንቅስቃሴዎች ሊያደርጉ ይገባል። ምንጊዜም ቢሆን አርበኞቻችንን የሚጠሉ እና የሚያዋርዱ ፣ መታሰቢያ ቅርፆቻቸውን የሚያወድሙ የኢትዮጵያ ፀሮች በመሆናቸው ያለምንም ማወላወል ድርጊታቸውን መግታት አለብን።

የጀግኖች አርበኞቻችን እና ሠማዕቶቻችን መታሰቢያ ሐውልቶች ከመፍረሳቸው በፊት የአፍራሹ የወያኔ አገዛዝ መፍረስ አለበት!

ዋቢ መጻሕፍት እና ጽሑፎች

1. በአንድርዘይ ባርትሌሚ እና ዮዳና ማንቴል-ኒየቸኮ ተጽፎ በዓለማዊው አበበ ወደ አማርኛ የተተረጎመ (2003 ዓ.ም.)። የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ከመጀመሪያ እስካሁኑ ዘመን።
2. ብላቴን ጌታ ኅሩይ ወልደሥላሄ ፣ (1999 ዓ.ም.)። የኢትዮጵያ ታሪክ ከንግሥተ ሣባ እስከ ታላቁ የዐድዋ ድል።
3. Ghelawdewos Araia, (October 4, 2006). Emeye Menelik Abba Dagnew: Emperor of Ethiopia. [<http://www.africanidea.org/Emeye.pdf>]
4. ተክለጻድቅ መኩሪያ፣ (1961 ዓ.ም.)። የኢትዮጵያ ታሪክ፣ ከዐፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለሥላሄ፣ ገጾች 99-100።
5. ጳውሎስ ኞኞ ፣ (1984 ዓ.ም.)። አጤ ምኒልክ።
6. ጳውሎስ ሚልኪያስና ጌታቸው መታፈሪያ (አርታኢዎች) ፣ “(October 30, 2005). The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia's Historic Victory against European Colonialism.”
7. Yehualaeshet Jemere, (July, 2012). Addis Ababa Light Rail Transit Project. Chief Officer, Construction and Project Execution Department, Ethiopian Railways Corporation (ERC). [http://www.unep.org/transport/pcf/PDF/icct_2012/LRT_Yehualaeshet_Jemere_ERC.pdf]